

Christian Wendelborg og Melina Røe

Mobbing i videregående opplæring

Forekomst og forståelse av mobbing blant elever og lærlinger i Vestfold

Christian Wendelborg og Melina Røe

Mobbing i videregående opplæring

Forekomst og forståelse av mobbing blant elever
og lærlinger i Vestfold

Samfunnsforskning AS

Postadresse: NTNU Samfunnsforskning, 7491 Trondheim
Besøksadresse: Dragvoll Allé 38 B, Trondheim

Telefon: 73 59 63 00
Telefaks: 73 59 66 24

E-post: kontakt@samfunn.ntnu.no
Web.: www.samforsk.no

Foretaksnr. NO 986 243 836

NTNU Samfunnsforskning AS
Mangfold og inkludering
August 2014

ISBN: 978-82-7570-376-5 (web-utgave)
ISBN: 978-82-7570-377-2 (trykket rapport)

FORORD

Dette prosjektet er initiert og finansiert av Vestfold fylkeskommune. Vestfold fylkeskommune oppgir at de har behov for kunnskap om hva elevene melder inn som mobbing i Elevundersøkelsen. Denne kunnskapen kan være med å bedre prioritere tiltak for å redusere mobbing. Vestfold Fylkeskommune tok kontakt med NTNU Samfunnsforskning for å undersøke hvordan en kan gå fram for å nå dette målet. Denne rapporten er et resultat av denne kontakten. Vi vil i den forbindelse takke Vestfold fylkeskommune ved Anneline Thommesen for samarbeidet og all hjelp i forbindelse med rekruttering av informanter og skoler.

Forskningsleder Christian Wendelborg og forsker II Melina Røe ved NTNU Samfunnsforskning har samarbeidet om rapporten. Christian Wendelborg har hatt ansvaret for de kvantitative analysene, samt rapporten som helhet. Melina Røe har hatt hovedansvaret for den kvalitative datainnsamlingen og de kvalitative analysene. Førstemanuensis og seniorforsker Roger Andre Federici har kvalitetssikret rapporten.

Intervjuene av elever og lærlinger ble gjennomført i april og mai, og vi ønsker å rette en stor takk til alle informantene som stilte opp. Ikke minst ønsker vi å takke kontaktpersonene ved lærebedriftene og rektorene ved skolene som var svært imøtekomende, positive og hjelpsomme.

Trondheim, august 2014

Christian Wendelborg

prosjektleder,
forskningsleder

INNHold

	side
FORORD	iii
INNHold	v
FIGURLISTE	vi
TABELLER	vii
1. Introduksjon	1
1.1 Elevundersøkelsen og Lærlingundersøkelsen	1
1.2 Definisjon og forståelse av mobbing og krenkelser	2
1.3 Forekomst av mobbing i videregående opplæring	4
1.4 Rapportens oppbygning	5
2. Datagrunnlag og metodisk tilnærming	7
2.1 Utvalg	7
2.1.1 Elevundersøkelsen 2013	7
2.1.2 Lærlingundersøkelsen høsten 2013	9
2.1.3 Intervjuundersøkelsen	9
2.2 Om de statistiske analysene	10
3. Resultater	13
3.1 Forekomst av mobbing og krenkelser blant elever og lærlinger i VGO i Vestfold	13
3.1.1 Kjønnforskjeller i mobbing	18
3.1.2 Forskjeller mellom utdanningsprogram	21
3.1.3 Hvem er mobberne?	23
3.2 Elevenes forståelse av mobbing	25
4. Skolens arbeid med det psykososiale miljø	29
4.1 Om å melde fra om mobbing	30
4.2 Skolens omgivelser	32
5. Oppsummering av sentrale funn	35
REFERANSER	39

FIGURLISTE

Figur		side
Figur 3.1	Andel elever som er mobbet i VGS i Vestfold og resten av landet fordelt på trinn (prosent, Elevundersøkelsen 2013).	16
Figur 3.2	Andel elever som er mobbet i VGS i Vestfold og resten av landet fordelt på kjønn (prosent, Elevundersøkelsen 2013).	18
Figur 3.3	Andel lærlinger som er mobbet i Vestfold og øvrige lærlinger fordelt på kjønn (prosent, Lærlingundersøkelsen høsten 2013).	19
Figur 3.4	Andel elever som er mobbet i VGS i Vestfold og resten av landet fordelt på utdanningsprogram (prosent, Elevundersøkelsen 2013).	21
Figur 3.5	Andel elever i VGS i Vestfold og resten av landet som har opplevd en eller flere krenkelser to til tre ganger i måneden eller mer fordelt på utdanningsprogram (prosent, Elevundersøkelsen 2013).	22
Figur 3.6	Andel som har opplevd krenkelsen som også oppgir at de er mobbet for elever i VGS i Vestfold og resten av landet, samt grunnskoleelever i hele landet (prosent, Elevundersøkelsen 2013).	26

TABELLER

Tabell		side
Tabell 2.1	Antall VGS elever som har deltatt i Elevundersøkelsen 2013 i Vestfold og resten av landet.	7
Tabell 2.2	Antall elever i VGS som har deltatt i Elevundersøkelsen 2013 fordelt på utdanningsprogramfag i Vestfold og resten av landet.	8
Tabell 2.3	Lærlinger som har deltatt i Lærlingundersøkelsen høsten 2013 fordelt på fylke.	9
Tabell 3.1	Svarfordeling for elever i VGS på spørsmålet om en er mobbet fordelt på Vestfold og resten av landet (prosent, Elevundersøkelsen 2013).	13
Tabell 3.2	Svarfordeling for lærlinger på spørsmålet om en er mobbet fordelt på Vestfold og øvrige lærlinger (prosent, Lærlingundersøkelsen høsten 2013).	14
Tabell 3.3	Andel elever i VGS som har opplevd ulike typer krenkelser to til tre ganger i måneden eller mer fordelt på Vestfold og resten av landet (prosent, Elevundersøkelsen 2013).	15
Tabell 3.4	Andel elever i VGS som har opplevd ulike typer krenkelser to til tre ganger i måneden eller mer fordelt på trinn i Vestfold og resten av landet (prosent, Elevundersøkelsen 2013).	16
Tabell 3.5	Andel elever i VGS som har opplevd ulike typer krenkelser to til tre ganger i måneden eller mer fordelt på kjønn i Vestfold og resten av landet (prosent, Elevundersøkelsen 2013).	19
Tabell 3.6	Hvem har en blitt mobbet av, to til tre ganger i måneden eller mer, fordelt på Elever i VGS i Vestfold og resten av landet (prosent, Elevundersøkelsen 2013).	23

1. Introduksjon

I følge Opplæringslova § 9A har alle elever i grunnskoler og videregående skoler rett til et godt fysisk og psykososialt miljø som fremmer helse, trivsel og læring. Det vektlegges videre at skolen aktivt og systematisk skal arbeide for at elevene skal oppleve trygghet og sosial tilhørighet, og at skolen ved kunnskap eller mistanke om at elever blir utsatt for krenkende ord eller handlinger som mobbing, diskriminering, vold og rasisme, snarest skal undersøke saken og sette inn tiltak. Mobbing blir sett på som svært alvorlig og skolen som arena er forpliktet til å gjøre alt som er mulig for at mobbing ikke skal oppstå.

Elevundersøkelsen og Lærlingundersøkelsen er årlige spørreundersøkelser fra Utdanningsdirektoratet hvor elever og lærlinger får si sin mening om forhold som er viktige for læring og trivsel i skolen og i lærebedrift. I forbindelse med resultater fra disse undersøkelsene ønsket Vestfold fylkeskommune en utdypende undersøkelse av situasjonen i den videregående opplæringen i fylket. Denne rapporten bygger derfor på data fra Elevundersøkelsen 2013 og Lærlingundersøkelsen 2013 (innsamlet høsten 2013) samt en kvalitativ studie gjennomført våren 2014. I den kvalitative studien ble elever og lærlinger intervjuet om generelle tema rundt psykososialt miljø, med spesielt fokus på mobbing og krenkelser og deres forståelse av disse fenomenene.

1.1 Elevundersøkelsen og Lærlingundersøkelsen

Elevundersøkelsen er en nettbasert undersøkelse som ble utviklet av Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet i samarbeid med Læringscenteret, og lansert som «Elevinspektørene» av utdanningsminister Trond Giske i 2001. I 2004 ble undersøkelsen obligatorisk for 7. trinn, 10. trinn og på Vg1, med gjennomføring i vårsemesteret¹. Det forble imidlertid frivillig for elevene å svare på undersøkelsen, som i 2007 skiftet navn til Elevundersøkelsen. I 2013 var det totalt 402 053 elever mellom 5.trinn og Vg3 som svarte på Elevundersøkelsen. Med såpass stor andel besvarelser gir undersøkelsen en unik mulighet til å kartlegge det psykososiale miljøet blant elever hvert år. Elevene kan gjennom undersøkelsen vurdere sin skole, påvirke sin opplæring på skolen, og si sin mening om forhold som er viktig for å lære og for å trives, som for eksempel hendelser knyttet til krenkelser og mobbing.

Det ble gjennomført en revisjon av Elevundersøkelsen i 2013. I forbindelse med dette ble omfanget på undersøkelsen redusert, og det er kommet inn nye tema og andre er tatt bort. Spørsmålet om mobbing er et av få spørsmål som er videreført i revisjonen.

Lærlingundersøkelsen gir lærlinger mulighet til å formidle oppfatninger om opplæringen og andre forhold som er sentrale for læringsutbytte og læringsmiljø. Gjennomføring av Lærlingundersøkelsen har til nå ikke vært obligatorisk for

¹ Skoleåret 2012/2013 valgte man å flytte gjennomføringen av Elevundersøkelsen til høstsemesteret.

fylkeskommunene, men skal gjøres obligatorisk på tilsvarende måte som Elevundersøkelsen. I underkant av 3000 lærlinger svarte på Lærlingundersøkelsen høsten 2013.

Utdanningsdirektoratet er ansvarlig for gjennomføringen av Elevundersøkelsen og Lærlingundersøkelsen. NTNU Samfunnsforskning er ansvarlig for analyser og rapportering av Elevundersøkelsen i perioden 2011-2013 og Lærlingundersøkelsen i perioden 2013-2016.

1.2 Definisjon og forståelse av mobbing og krenkelser

De fleste definisjoner av begrepet mobbing betoner at en person over tid utsettes for negative handlinger fra én eller flere personer, og at styrkeforholdet mellom mobber og mobbeoffer er ujevnt, som for eksempel fysisk eller psykisk styrke (Farrington 1993). Roland (1999) benytter sågar ordet vold i definisjonen av mobbing. Olweus (1991:17) har utviklet en av de mest anvendte definisjoner av begrepet mobbing: «En person er mobbet eller plaget når han eller hun, gjentatte ganger og over en viss tid, blir utsatt for negative handlinger fra en eller flere andre personer». Han presiserer at negative handlinger kan være: «... *when someone intentionally inflicts injury or discomfort upon another ... Negative action can be carried out by physical contact, by words, or in others ways, such as making faces or mean gestures, an intentional exclusion from a group*» (Olweus 1996:265).

Det er diskusjoner både i Norge og internasjonalt om hva som egentlig legges i begrepet mobbing. Det er også et behov for å skille det å oppleve mobbing fra andre negative opplevelser (Olweus 2013). I USA har nasjonale myndigheter innen helse og utdanning fokus på å utarbeide en mer enhetlig definisjon av mobbing for å få bedre forståelse av hva mobbing er, hvordan det kan kartlegges og hvordan det kan forebygges (Gladden mfl. 2014). Gladden mfl. (2014) påpeker at mangel på en enhetlig definisjon og forståelse av mobbing gjør en dårligere i stand til å få et overblikk over fenomenets virkelige omfang, nedslagsfelt og konsekvenser, samt å forhindre at det forekommer. I utarbeidelsen av en enhetlig definisjon av mobbing har Gladden mfl. (2014) landet på en definisjon som er nær den Olweus (1996) har utarbeidet. Den lyder:

Bullying is any unwanted aggressive behavior(s) by another youth or group of youths who are not siblings or current dating partners that involves an observed or perceived power imbalance and is repeated multiple times or is highly likely to be repeated. Bullying may inflict harm or distress on the targeted youth including physical, psychological, social, or educational harm. (Gladden mfl 2014:7).

I Elevundersøkelsen og Lærlingundersøkelsen er begrepet mobbing tillagt følgende betydning:

Med mobbing mener vi gjentatt negativ eller «ondsinnnet» atferd fra en eller flere rettet mot en elev/lærling som har vanskelig for å forsvare seg. Gjentatt erting på en ubehagelig og sårende måte er også mobbing.

I spørreskjemaet blir elever og lærlinger presentert for denne definisjonen av mobbing, etterfulgt av følgende spørsmålsformulering: *Er du blitt mobbet på skolen/arbeidsplassen de siste månedene?* Svaralternativer: *Ikke i det hele tatt – En sjelden gang - 2 eller 3 ganger i måneden - Omtrent 1 gang i uken – Flere ganger i uken.*

De sentrale kriteriene i definisjonene til Gladden mfl. (2014) og Olweus (1996) er også inkludert i Elevundersøkelsen og Lærlingundersøkelsen sin definisjon. De sentrale kriteriene er 1) at det er en form for aggressiv atferd som 2) vanligvis gjentar seg 3) i en ubalansert maktrelasjon hvor den som blir utsatt har vanskelig for å forsvare seg.

Det er også vanlig å skille mellom ulike typer mobbing. Gladden mfl. (2014) skiller mellom direkte og indirekte mobbing, hvor direkte innebærer at den aggressive atferden skjer i direkte kontakt med offeret. Eksempler er dytting, spyting og lignende, eller skriftlig eller muntlig trakassering. Indirekte mobbing når den aggressive atferden ikke er direkte rettet mot offeret. Eksempler kan være å spre falske og/eller sårende rykter verbalt eller elektronisk. Videre skiller Gladden mfl. (2014) mellom fysisk, verbal og relasjonell mobbing, samt ødelegging av offerets eiendom. Fysisk mobbing innebærer fysisk kontakt med offeret som eksempel slag, spark, spyting, etc. Verbal mobbing er muntlig eller skriftlig kommunikasjon rettet mot offeret og som er sårende. Eksempler kan være trusler, muntlig latterliggjøring, kallenavn og lignende.. Relasjonell mobbing kan være skading eller kontrollering av vennskap eller andre relasjoner, manipulering, isolering, ignorering, å sette ut negative rykter om andre, spredning av bilder av offeret i pinlige situasjoner m.m. Ødelegging av offerets eiendom kan være å stjele eller ødelegge gjenstander som tilhører offeret med hensikt å såre eller skade. Eksempler kan være stjele eller hindre en å få tak i mobiltelefonen sin og punktere sykler.

Definisjonen i Elevundersøkelsen og Lærlingundersøkelsen er nær andre anerkjente definisjoner på hva mobbing er. Imidlertid kan det være uklart hvor ofte en må være utsatt for negativ eller ondsinnnet atferd for at en skal definere det som mobbing. Olweus definerer mobbing som at de definerte handlinger skal ha et omfang på minimum to til tre ganger i måneden («av og til» benyttet som ordlyd i 1983), mens Roland (2003) mener kun elever som oppgir at de mobbes én eller flere ganger i uken kan sies å være mobbet. I denne rapporten definerer vi elever og lærlinger som oppgir at de har blitt mobbet to eller tre ganger i måneden eller mer som mobbet.

I Elevundersøkelsen 2013 er det kommet til nye spørsmål som omhandler hvor ofte elevene har opplevd seks ulike typer krenkelser. Merk at det i selve spørreskjema aldri er nevnt ordet krenkelser, men det spørres om hvor ofte de seks ulike hendelsene har skjedd på skolen. Krenkelser er et verdiladet ord og det er mulig å oppleve slike

hendelser og samtidig ikke føle seg krenket. De seks krenkelsene/negative hendelsene er:

- Noen gjorde narr av eller ertet meg, slik at jeg ble lei meg
- Jeg ble holdt utenfor
- Noen spredte løgner om meg
- Noen truet meg
- Noen slo, dyttet, sparket eller holdt meg fast så jeg ble redd
- Noen kommenterte utseendet mitt negativt på en måte jeg ikke likte

Disse negative hendelsene kan alle være eksempler på ulike typer indirekte eller direkte mobbing. Hovedforskjellen fra mobbspørsmålet er at disse negative hendelsene trenger ikke forekomme i en ubalansert maktrelasjon hvor den som blir utsatt har vanskelig for å forsvare seg. En kan også si at til forskjell fra mobbing, så må ikke de negative handlingene gjenta seg. Imidlertid blir elevene spurt om hvor ofte har dette hendt med svaralternativene *Ikke i det hele tatt – En sjelden gang - 2 eller 3 ganger i måneden - Omtrent 1 gang i uken – Flere ganger i uken*. Elever som opplever dette to til tre ganger i måneden eller mer må sies å oppleve det som gjentakende/jevnlige.

Et av spørsmålene som denne rapporten skal prøve å besvares er hvordan elever og læringer forstår mobbing og krenkelser og om de skiller mellom mobbing og opplevelse av de seks negative hendelsene/krenkelsene. Men først skal vi se på forekomst av mobbing og krenkelser i videregående opplæring nasjonalt og spesielt i Vestfold.

1.3 Forekomst av mobbing i videregående opplæring

Elevundersøkelsen og andre studier viser at mobbing går ned i videregående skole sammenlignet med tidligere klassetrinn. Likevel advares det mot å tro at mobbing går over av seg selv. En følgestudie av elever i tiende trinn og tre år etter viser at 14 prosent av de som blir mobbet på ungdomsskolen også blir mobbet i videregående skole (Lien og Welandervatn 2013). Dette er forholdsvis lavt, men samtidig er det bekymringsfullt at mobbingen for disse elevene vedvarer over lang tid, da man vet at elever som opplever langvarig mobbing har dårligere psykisk helse og får svakere karakterer i siste år på videregående (ibid.).² En lignende studie fra Sverige viser at av de som utsettes for mobbing over tid er færre enn de som blir mobbet på et gitt tidspunkt: 8 prosent rapporterte om mobbing ved en måling. 1,5 prosent oppgir at de

² Se også artikkelen «Mobbing rammer ikke tilfeldig» i forskning.no <http://www.forskning.no/artikler/2014/januar/378377>

fortsatt er mobbet ved målingen etter ett år. Det kan tyde på at antall elever som blir utsatt for langvarig mobbing er lavere enn de som rapporterer om mobbing.

Generelt sett er det få studier om mobbing i videregående opplæring. Elevundersøkelsen har siden 2004 registrert data på dette. Tall fra Elevundersøkelsen i 2013 viser at andelen som er mobbet i Vg1 er 2,5 prosent, i Vg2 2,2 prosent og Vg3 1,7 prosent. Lærlingundersøkelsen, som fanger lærlinger i deres andre år, viser at 3,3 prosent blir mobbet. Studier og kartlegging av mobbing i videregående opplæring har stort sett dreid seg om skolearenaen, og det er lite kunnskap om omfang av og kjennetegn ved mobbing blant lærlinger (Flaatten og Sandsleth 2005). Lærlinger er omfattet av opplæringsloven, men når det gjelder det psykososiale miljø blir dette ivaretatt av Arbeidsmiljølovens bestemmelser. Det har vært påpekt at forskning i videregående opplæring er heller sparsom, og den forskningen som finnes er i hovedsak gjort i skolen og av kvantitativ karakter (ibid.).

1.4 Rapportens oppbygning

I denne rapporten tar vi utgangspunkt i forekomsttall om mobbing og krenkelser i Elevundersøkelsen og Lærlingundersøkelsen. Det er bare Elevundersøkelsen som har spørsmål om krenkelser. I kapittel to vil vi presentere datagrunnlaget og den metodiske tilnærmingen. Tallene fra Elevundersøkelsen og Lærlingundersøkelsen vil undersøkes nærmere i kapittel tre hvor vi sammenligner forekomst i Vestfold og landet for øvrig, samt variasjon mellom elever og lærlinger, kjønn, årstrinn og utdanningsprogram. Disse variasjonene vil også bli belyst gjennom de kvalitative intervjuene med elever og lærlinger. Videre i kapittel tre diskuteres elevenes og lærlingenes forståelse av begrepet mobbing og hva som må til for at negative hendelser og krenkelser skal defineres som mobbing.

I kapittel fire vil vi gjennom de kvalitative dataene nærmere belyse mobbing og dets relasjon til skolens arbeid med det psykososiale miljø på skolen, om å si fra om mobbing og omgivelsenes betydning for det psykososiale miljøet i videregående opplæring.

I kapittel fem vil vi gi en oppsummering av sentrale funn og avsluttende kommentarer.

2. Datagrunnlag og metodisk tilnærming

I dette kapittelet vil vi presentere datagrunnlaget og den metodiske tilnærmingen i rapporten.

2.1 Utvalg

2.1.1 Elevundersøkelsen 2013

Tabell 2.1 *Antall VGS elever som har deltatt i Elevundersøkelsen 2013 i Vestfold og resten av landet.*

Klassetrinn	Vestfold			Resten av landet		
	Antall	Andel	Andel gutter	Antall	Andel	Andel gutter
Vg1	3124	39,8	50,7	59114	45,8	50,5
Vg2	2739	34,9	52,7	42603	33,0	51,3
Vg3	1988	25,3	47,3	27405	21,2	42,5
Total	7851	100,0	49,7	129122	100,0	49,1

Tabell 2.1 viser at det er 7 851 videregående elever i Vestfold som har besvart Elevundersøkelsen 2013 og 129 122 videregående elever fra resten av landet. Videre viser tabellen at det er flest elever på Vg1 som har deltatt i Elevundersøkelsen 2013 deretter Vg2 og så Vg3. Dette gjelder både for Vestfold og resten av landet. Imidlertid ser vi at i Vestfold er det relativt færre Vg1 elever som har svart og relativt flere Vg3 elever. Kjønnfordelingen er ganske lik i Vestfold og resten av landet, men litt flere gutter i Vg3 i Vestfold. Tall fra SSB viser at det i Vestfold var 9 821 elever i videregående opplæring i 2013 og 190 235 i resten av landet. Det betyr at i Vestfold er det 80 prosent av de videregående elevene som har deltatt i Elevundersøkelsen 2013 og 68 prosent i resten av landet.

Tabell 2.2 *Antall elever i VGS som har deltatt i Elevundersøkelsen 2013 fordelt på utdanningsprogramfag i Vestfold og resten av landet.*

Utdanningsprogram	Vestfold		Resten av landet	
	Antall svart	Andel av utvalget	Antall svart	Andel av utvalget
Idrettsfag	495	6,3	7994	6,2
Musikk, dans og drama	272	3,5	4514	3,5
Studiespesialisering	4094	52,5	62215	48,2
Bygg- og anleggsteknikk	260	3,3	6090	4,7
Design og håndverk	167	2,1	2941	2,3
Elektrofag	395	5,1	8191	6,3
Helse- og sosialfag	623	8,0	11535	8,9
Medier og kommunikasjon	362	4,6	6016	4,7
Naturbruk	154	2,0	2624	2,0
Restaurant- og matfag	160	2,1	2469	1,9
Service og samferdsel	453	5,8	4572	3,5
Teknikk og industriell produksjon	365	4,7	9949	7,7
Total	7800	100,0	129110	100,0

Tabell 2.2 viser at av de som deltok i Elevundersøkelsen 2013 er det er flest elever som går på studiespesialisering både i Vestfold og resten av landet. Dersom vi sammenligner andelen på hvert programfag i Vestfold og resten av landet, ser vi at i Vestfold er det flere som tilhører studiespesialisering og Service og samferdsel, mens det er færre som tilhører Teknikk og industriell produksjon. Ellers er andelen innenfor de øvrige programfagene jevnt over lik i Vestfold og i resten av landet.

2.1.2 Lærlingundersøkelsen høsten 2013

Tabell 2.3 *Lærlinger som har deltatt i Lærlingundersøkelsen høsten 2013 fordelt på fylke.*

Fylke	Lærlingundersøkelsen høsten 2013			
	Antall	Prosent	Antall inviterte i fylket	Andel av inviterte lærlinger som har svart i fylket
Østfold	409	13,7	901	45,4
Oppland	398	13,4	630	63,2
Vestfold	501	16,8	906	55,3
Sogn og Fjordane	275	9,2	573	48,0
Møre og Romsdal	504	16,9	1186	42,5
Nord-Trøndelag	266	8,9	630	42,2
Nordland	462	15,5	1210	38,2
Troms	160	5,4	655	24,4
Total	2975	100,0	6691	44,5

Tabell 2.4 viser at det bare er lærlinger fra åtte fylker som har deltatt i Lærlingundersøkelsen høsten 2013. Vi ser av tabellen at det i fylkene Oppland og Vestfold er over 50 prosent av de inviterte lærlingene som har besvart Lærlingundersøkelsen 2013.

I motsetning til Elevundersøkelsen er det utfordringer når det kommer til representativitet og generalisering av resultatene fra Lærlingundersøkelsen høsten 2013. Samtidig er utvalget relativt likt populasjonen når det gjelder kjønnsfordeling og hvilket utdanningsprogram lærlingene tilhører (Wendelborg, Thorshaug, Paulsen og Garvik 2014). Dette betyr at en må være forsiktig med å tolke for mye ut fra resultatene og også være forsiktig med å generalisere funnene til alle lærlinger.

2.1.3 Intervjuundersøkelsen

Vi har besøkt to videregående skoler og tre lærebedrifter. Den ene videregående skolen har både yrkesforberedende og studieforbredende utdanningsprogram, men har tradisjonelt hatt flest elever innen yrkesprogram. Den andre videregående skolen tilbyr også ulike utdanningsprogram, men har tradisjonelt hatt flest innen studiespesialisering.

Vi har intervjuet elever og lærlinger i grupper. Det er gjennomført fem gruppeintervju av til sammen atten elever og lærlinger i videregående opplæring. To gruppeintervjuer i videregående skoler med til sammen fem elever, og tre gruppeintervjuer i lærebedrift med til sammen tretten lærlinger.

Elevene i de to elevgruppene vi intervjuet gikk på:

- Studiespesialisering Vg1 og Vg2
- Elektro Vg2 og påbygging til generell studiekompetanse (Vg3)

Lærlingene vi intervjuet jobbet i:

- Offentlige etater (innen kontor og administrasjon og IKT)
- På byggeplass hos en større entreprenør
- I en frisørbedrift

Den ene lærlinggruppen var en blandet gruppe, det vil si at de var lærlinger i ulike deler av offentlig administrasjon. Den andre var TAF-lærlinger³ som er vekselvis på byggeplass og på skole gjennom hele opplæringsløpet. Den tredje gruppen var frisørlærlinger.

2.2 Om de statistiske analysene

I rapporten vil vi gjennom univariate og bivariate analyser belyse variasjon og sammenhenger i datamaterialet i Elevundersøkelsen og Lærlingundersøkelsen. Univariate analyser benyttes for å studere egenskaper ved en variabel og hvordan enhetene fordeler seg på denne. Dette kan være mål som gjennomsnitt, median, frekvens og standardavvik.

Bivariate analyser kan benyttes for å undersøke sammenhengen mellom to variabler og hvordan skårene til enhetene på disse forholder seg til hverandre. Det sentrale her er å gjøre analyser som kan knyttes til sentrale bakgrunnsfaktorer som fylke (Vestfold/resten av landet), kjønn, årstrinn og utdanningsprogram. Bivariate analyser kan være krysstabeller, korrelasjon og andre mål som undersøker statistisk sammenheng. I denne rapporten benyttes det hovedsakelig krysstabeller og figurer.

I denne rapporten benyttes av og til begrepet *statistisk signifikant*. Når dette begrepet brukes mener man, enkelt sagt, at resultatet ikke skyldes tilfeldigheter. Det vil si at det ikke er tilfeldigheter eller målefeil som gjør at vi finner en sammenheng eller forskjeller, men at det kan være egenskaper i gruppene eller det vi måler som gjør at vi finner dette resultatet. Et statistisk signifikant resultat er altså et mål på hvor sikker vi kan være på at resultatene vi finner i et utvalg kan generaliseres og hvor sikkert vi kan si at resultatene også gjelder en større populasjon.

Det er viktig å merke seg at det finnes svakheter ved bare å vise til om resultatene er signifikante eller ikke. Dette gjelder særlig i undersøkelser med mange respondenter. I Elevundersøkelsen og Lærlingundersøkelsen er det så mange respondenter at selv svake sammenhenger blir signifikante. Dette betyr at signifikante resultat kan være trivielle og lite viktige. Det blir derfor stedvis gjennomført analyser som måler

³ TAF står for Teknisk og allmennfaglig utdanning og er et fireårig tilbud der elevene er på byggeplass i tre dager og skole i to dager. Disse elevene får både svennebrev og generell studiekompetanse.

effektstørrelse. Et mye brukt mål på effektstørrelse er Cohens d . Cohens d kan gi et inntrykk av størrelsen på forskjeller eller styrken i sammenhenger. I denne rapporten vil det bare refereres til om forskjellene er signifikante eller ikke og om forskjellen er stor. Når dette blir nevnt er det gjort underliggende signifikanstester og mål av effektstørrelse, men disse vises ikke i denne rapporten.

3. Resultater

I denne delen av rapporten skal vi se nærmere på forekomst av mobbing blant elever og lærlinger i Vestfold og sammenligne det med forekomster i resten av landet. Videre skal vi se på elevenes og lærlingenes forståelse av mobbing og deres beskrivelser av utfordringer for elever og lærlinger i videregående opplæring. Vi skal blant annet se på faktorer som alder/årstrinn, kjønn, forskjeller innen utdanningsprogram samt erfaringer som lærlinger i lærebedrift.

3.1 Forekomst av mobbing og krenkelser blant elever og lærlinger i VGO i Vestfold

Tidligere studier viser at forekomsten av mobbing reduseres med alder (se eksempelvis Solberg og Olweus 2003; Olweus 2010) og det er færre som rapporterer at de er mobbet i videregående skole enn i grunnskolen. Tall fra Elevundersøkelsen 2013 viser at det på mellomtrinnet (5.-7. trinn) er 6,1 prosent som rapporterer at de er mobbet. Tilsvarende er det 4,5 prosent av elevene på ungdomstrinnet (8.-10. trinn), mens tallet er 2,2 prosent for elever i VGS (Vg1-Vg3) (Wendelborg, Røe og Federici 2014). Vi skal se nærmere på situasjonen blant elever i VGS i Vestfold.

Tabell 3.1 Svarfordeling for elever i VGS på spørsmålet om en er mobbet fordelt på Vestfold og resten av landet (prosent, Elevundersøkelsen 2013).

Er du blitt mobbet på skolen de siste månedene?	Vestfold	Resten av landet
Flere ganger i uken	0,7	0,7
Omtrent 1 gang i uken	0,5	0,5
2 eller 3 ganger i måneden	1,2	1,0
En sjelden gang	7,3	6,7
Ikke i det hele tatt	90,3	91,1
Andel som er mobbet 2 eller 3 ganger i måneden eller mer	2,4	2,2

Tabell 3.1 viser at elevene i VGS i Vestfold rapporterer om lag samme forekomst av mobbing som resten av landet. Det er en like stor andel i Vestfold som i resten av landet som rapporterer at de mobbes flere ganger i uka (0,7 prosent) eller omtrent 1 gang i uka (0,5 prosent). Det er litt flere elever i Vestfold som oppgir at de mobbes 2 eller 3 ganger i uka enn i landet for øvrig, henholdsvis 1,2 prosent og 1,0 prosent. Forskjellen er dermed minimal mellom videregående elever i Vestfold og resten av landet.

Flere elever fortalte i intervjuene at det som karakteriserer videregående er at mønstre fra tidligere brytes opp, og det er derfor mindre mobbing. De mener det er mest tulling blant venner. Det er likevel flere som ikke finner seg vel til rette i videregående.

Vi har ikke mobbetilfeller som jeg vet, men vi har jo eksempler på folk som ikke har funnet seg til rette, og noen av dem slutter.

Dersom vi ser på situasjonen blant lærlinger tar vi utgangspunkt i Lærlingundersøkelsen som ble gjennomført høsten 2013. Der deltok lærlinger fra Vestfold, samt lærlinger fra syv andre fylker. Sammenligningsgrunnlaget er derfor ikke lærlinger i resten av landet, men øvrige lærlinger fra de andre syv fylkene som deltok i Lærlingundersøkelsen høsten 2013.

Tabell 3.2 Svarfordeling for lærlinger på spørsmålet om en er mobbet fordelt på Vestfold og øvrige lærlinger (prosent, Lærlingundersøkelsen høsten 2013).

Er du blitt mobbet på arbeidsplassen de siste månedene?	Vestfold	Øvrige lærlinger
Flere ganger i uken	0,6	0,7
Omtrent 1 gang i uken	0,6	0,9
2 eller 3 ganger i måneden	1,2	1,8
En sjelden gang	12,2	12,0
Ikke i det hele tatt	84,7	85,4
Andel som er mobbet 2 eller 3 ganger i måneden eller mer	2,4	3,3

Tabell 3.2 viser at det er litt færre lærlinger i Vestfold enn øvrige lærlinger som oppgir at de er mobbet. Det er 2,4 prosent av lærlingene i Vestfold som er mobbet 2 eller 3 ganger i måneden eller mer, mens tallet er 3,3 blant lærlinger for øvrig. Denne forskjellen er ikke stor og kan skyldes tilfeldigheter (ikke signifikant).

I intervjuene mente en lærlinggruppe at forekomsten av mobbing blant/av lærlinger kommer mye an på arbeidsmiljøet ved hver bedrift. Det vil finnes nyanser når det gjelder hva som er greit og hva som ikke er greit. Lærlingene fortalte at det i mannsdominerende yrker kan være en mer direkte tone, mens det i kvinnedominerende yrker er mer «drama». De mente at det kan være «*litt barnehage noen ganger*» i kvinnedominerende yrker. De hadde hørt rykter om at det er en del mobbing av lærlinger på frisør, og viste til eksempler der lærlinger blir satt til kun å koste hår. Imidlertid fortalte frisørlærlingene vi intervjuet at de følte seg veldig inkludert der *de* jobber. «Hvis det foregår noe sosialt, drar de oss alltid med. *Her er alt perfekt, etter boka*». Imidlertid opplevde de at de ikke ble særlig forberedt til lærlingtida. Det er jo mange lærere og det er kanskje vanskelig å følge opp: «*Lærerne aner ofte ikke hva som møter lærlinger. Vi ante heller ikke hva vi gikk til*».

En annen gruppe lærlinger mente at mobbing også kan være en tone man har i lærebedriften, eller at man får «drittjobber». De fortalte at det ikke har skjedd med dem, men de har hørt om andre lærlinger i andre lærebedrifter som har opplevd dette. En kamerat i en annen bedrift sluttet på grunn av at han bare fikk drittjobber. Han følte også at han aldri ble en del av det sosiale miljøet, fortalte en av lærlingene vi intervjuet. Et annet eksempel fra lærlingene er at man kan bli satt i situasjoner som man ikke har kontroll på eller kompetanse til. Dette kan oppleves «*ekkelig*» og som mobbing i følge en lærlinggruppe.

En annen lærlinggruppe fortalte at mange veiledere tar opp det med mobbing med dem. De sier at de selv har et «*sykt godt miljø*». Men de ga eksempler fra annet lærested der det var dårlig miljø, hvor man var ukomfortabel på jobb hver dag. De ble ikke respektert fordi de var lærlinger. Om sin egen situasjon fortalte de: «*Her blir man satt pris på. Du merker godt at du er like mye verdt som de andre*» Lærlinger hadde med andre ord hørt historier om andre som ofte blir piska og slavet rundt som lærling, men ikke opplevd selv: «*Mange har det mer rævva, slaver rundt, liksom*». Det å bli rakkert ned på og bli brukt som slave er helt klart mobbing, i følge dem.

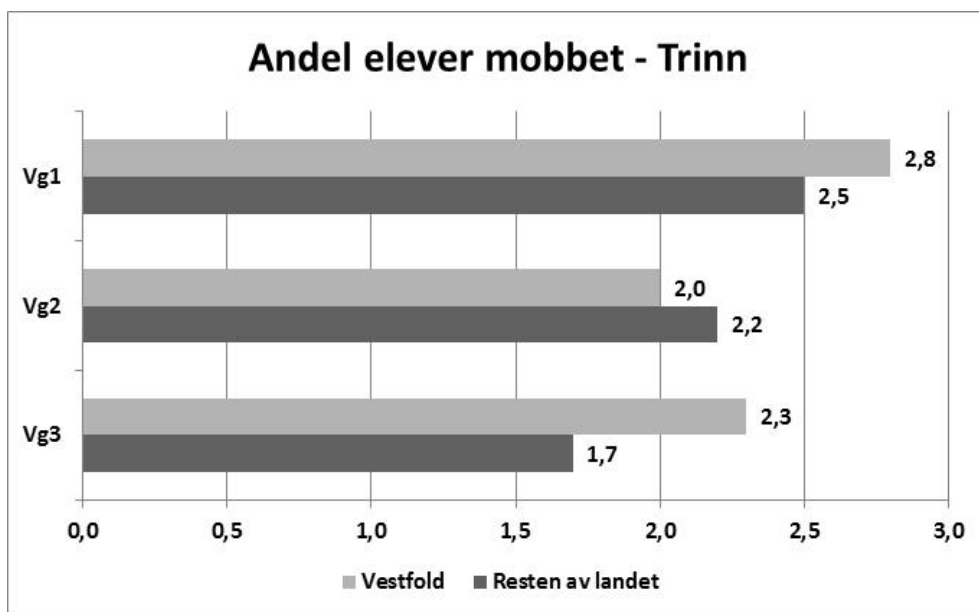
Elever i videregående skoler har i motsetning til lærlinger svart på spørsmål som omhandler hvor ofte elevene har opplevd 6 ulike typer krenkelser. Disse negative hendelsene kan alle være eksempler på ulike typer indirekte eller direkte mobbing. Elevene blir spurt om hvor ofte har dette hendt med svaralternativene *Ikke i det hele tatt – En sjelden gang - 2 eller 3 ganger i måneden - Omtrent 1 gang i uken – Flere ganger i uken*. Elever som opplever dette to til tre ganger i måneden eller mer må sies å oppleve det som gjentakende/jevnlige.

Tabell 3.3 *Andel elever i VGS som har opplevd ulike typer krenkelser to til tre ganger i måneden eller mer fordelt på Vestfold og resten av landet (prosent, Elevundersøkelsen 2013).*

Hvor ofte har dette hendt med deg på skolen i dette skoleåret?	Vestfold	Resten av landet
Noen gjorde narr av eller ertet meg, slik at jeg ble lei meg	6,5	5,9
Jeg ble holdt utenfor	7,4	6,1
Noen spredte løgner om meg	5,2	5,0
Noen truet meg	2,2	2,0
Noen slo, dyttet, sparket eller holdt meg fast så jeg ble redd	1,4	1,5
Noen kommenterte utseendet mitt negativt på en måte jeg ikke likte.	5,3	4,5
Andel som har opplevd en eller flere typer krenkelser	15,8	14,1

Tabell 3.3 viser at en litt større andel videregående elever i Vestfold enn i resten av landet, rapporterer å ha opplevd de ulike hendelsene. Tabellen viser at nærmere 16 prosent av elevene i Vestfold har opplevd en eller flere typer krenkelser to eller tre ganger i måneden eller mer, mens det tilsvarende tallet er 14,1 blant videregående elever i resten av landet. Det er særlig flere elever i Vestfold som opplever at de har blitt holdt utenfor enn hva som er tilfelle i resten av landet. Imidlertid skal det sies at forskjellen er marginal og er ikke signifikant.

Dersom en ser på forekomsten av mobbing og krenkelser blant elever og lærlinger i Vestfold i forhold til situasjonen i landet for øvrig, ser en ingen umiddelbare store forskjeller. Vi skal nå se nærmere på mobbing og krenkelser på ulike årstrinn.

Figur 3.1 Andel elever som er mobbet i VGS i Vestfold og resten av landet fordelt på trinn (prosent, Elevundersøkelsen 2013).

Figur 3.1 viser at på landsbasis reduseres andelen elever som oppgir at de mobbes fra Vg1 til Vg3. Denne reduksjonen er ikke like klar i Vestfold, men forskjellen er minimal og ikke signifikant.

Tabell 3.4 Andel elever i VGS som har opplevd ulike typer krenkelser to til tre ganger i måneden eller mer fordelt på trinn i Vestfold og resten av landet (prosent, Elevundersøkelsen 2013).

Hvor ofte har dette hendt med deg på skolen i dette skoleåret?	Vestfold			Resten av landet		
	Vg1	Vg2	Vg3	Vg1	Vg2	Vg3
Noen gjorde narr av eller ertet meg, slik at jeg ble lei meg	6,3	7,5	4,9	5,7	5,6	4,3
Jeg ble holdt utenfor	9,9	9,7	6,1	7,5	7,3	6,3
Noen spredte løgner om meg	6,8	6,0	3,7	5,5	5,3	3,9
Noen truet meg	1,5	1,8	0,5	1,3	1,2	0,8
Noen slo, dyttet, sparket eller holdt meg fast så jeg ble redd	1,2	0,9	0,7	1,1	0,9	0,6
Noen kommenterte utseendet mitt negativt på en måte jeg ikke likte.	6,4	6,9	3,3	4,9	4,4	3,0
Andel som har opplevd en eller flere typer krenkelser	18,1	19,3	11,5	15,4	14,4	11,8

Tabell 3.4 viser at det er elever i Vg1 og Vg2 som rapporterer om flest krenkelser i både Vestfold og resten av landet. I Vestfold rapporterer både Vg1 og særlig Vg2 flere elever om krenkelser enn de tilsvarende trinnene i resten av landet. Vg3 i Vestfold rapporterer færrest krenkelser og andelen er tilnærmet lik den som er i resten av landet.

Under skolebesøkende ved to videregående skoler i Vestfold ble mobbing i videregående skole diskutert. En elevgruppe ved den ene skolen fortalte at det på den ene siden mobbes mindre jo eldre man blir, det vil si at det er mindre mobbing i videregående fordi de har blitt mer voksne, elever jobber mer med skolen og er kanskje litt mer seriøse. Spesielt en elev påpekte at hun syns det er mye uro knyttet til telefonen i timene og mener det er uheldig fordi telefonen blir et uromoment og et redskap for mobbing. Hun fortalte at i hennes klasse ble det eksempelvis tatt bilder av folk som legges ut. Dette sprer seg som ild i tørt gress til elever ved de andre videregående skolene i området. Det oppleves som ekkelt, og det er mobbing, mente eleven. Dette kunne vært unngått, dersom man samlet inn telefonene før timene, mente flere. En elev fortalte at klassen hun tilhørte var en slags oppsamling av mange forskjellige folk fra ulike programfag. De var 32 elever ved skolestart, og på slutten av året har de blitt 23 elever. Det er et frafall på nesten 30 prosent. Dette frafallet kunne skyldes mistriivsel i følge eleven, og kanskje flere av de som sluttet hadde følt seg krenket eller mobbet.

En elevgruppe mente at statusjag i videregående skole kunne være en mobbegrunn. Elevene diskuterte at dersom man måtte tenke på hva man skal ha på seg for ikke å bli hengt ut – da er det mobbing. Denne elevgruppen mente at dette foregikk ved deres skole, men bare i enkelte grupperinger. Ved en annen skole sa de at de ikke trodde ytre ting eller status var en mobbegrunn. Det finnes grupper som er litt jålete ved skolen, men det opplevdes ikke som et problem. Elevene mente at noen i slike grupperinger kanskje tror de er litt bedre enn andre, men at de fleste ignorerer dem. Elevene fortalte at siden de går på en stor skole har de mulighet til å unngå elever og grupperinger man ikke trives med og søke elever som de føler mer tilhørighet med. *«Det er fint med stor skole, man har mulighet til å bli kjent med mange, og finne noen man trives med»*. En elev fortalte om et veldig godt sosialt miljø blant mange i hans klasse, men som han sa: *«Vi er nok veldig lite inkluderende»*. En annen elev ved samme skole fortalte at hennes klasse består av fem sosiale grupperinger. De er hyggelige mot hverandre, men ikke mer enn det. Elevene forteller dermed om sosiale grupperinger hvor man kan være innenfor eller utenfor, men at de aller fleste har noen å være med. Flere elever påpekte at det kan forekomme at det ikke er et spesielt hyggelig miljø på en skole eller i en klasse, men det trenger ikke være noen som blir mobbet likevel. Det er ikke mobbing, men heller ikke trivsel.

Ved den andre videregående skolen fortalte elevene at mobbing i sosiale media (digital mobbing) ikke er så utbredt som mange tror. De ser at det er stort fokus på det fra skolers side og i den offentlige debatten. De mente at dersom sosiale media brukes negativt er det i så fall latterliggjøring av andre. De fortalte:

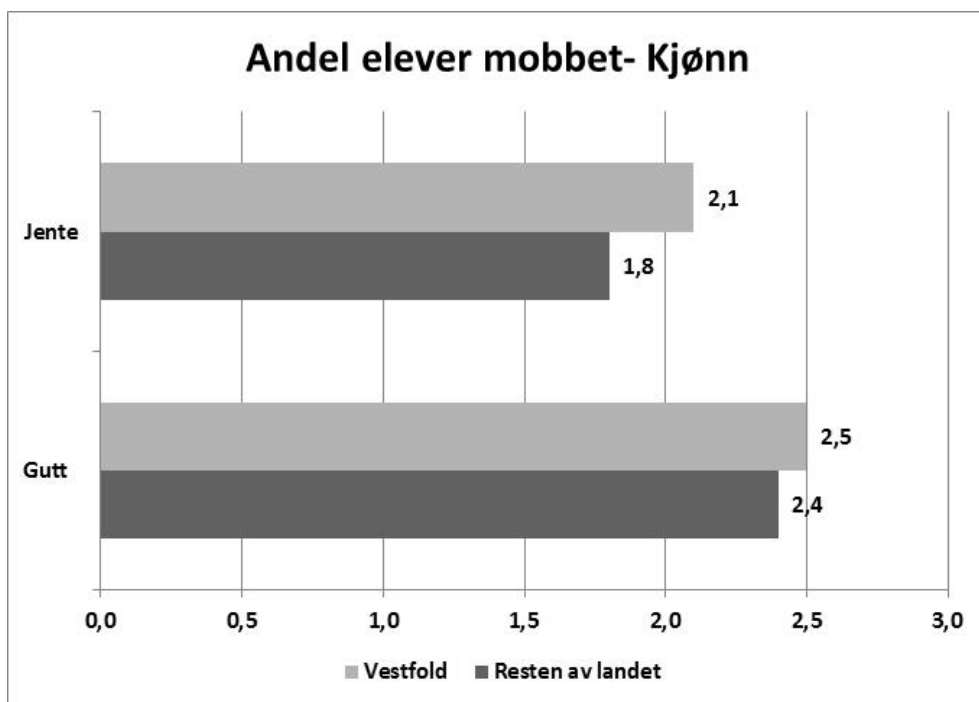
Jeg ser jo fortsatt at folk legger ut ting på Instagram, men det er ikke utbredt. Jeg tror den gammeldagse mobbingen er mer vanlig. Det som foregår er mest som tull mellom venner.

Lærlingene mente også at digital mobbing ikke er særlig utbredt. En lærlinggruppe på seks jenter hadde aldri opplevd mobbing på sosiale medier. De lot heller være å legge

ut ting, fortalte de. Den ene lærlingen hadde sett en frekk kommentar en gang, noe som kunne oppleves som krenkende for mottakeren.

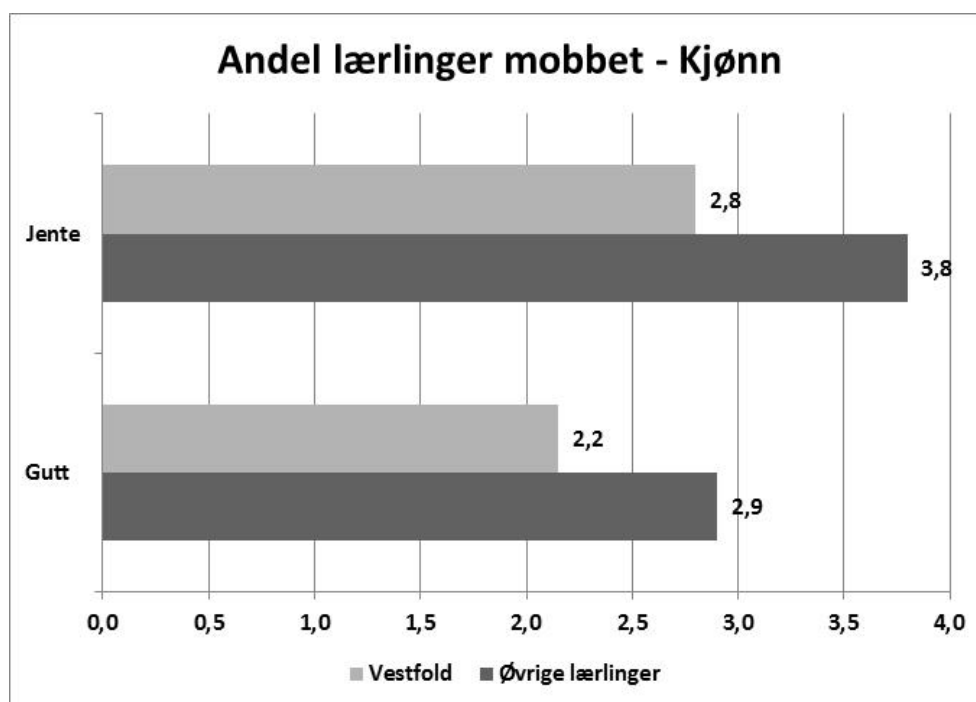
Vi skal nå se nærmere på om det er forskjeller mellom kjønn og utdanningsprogram. Vi begynner med kjønn.

3.1.1 Kjønnforskjeller i mobbing

Figur 3.2 Andel elever som er mobbet i VGS i Vestfold og resten av landet fordelt på kjønn (prosent, Elevundersøkelsen 2013).

Figur 3.2 viser for det første at det er flere gutter enn jenter som rapporterer at de er mobbet i både Vestfold og i resten av landet. Videre viser figuren at det er særlig færre jenter som rapporterer om mobbing enn jenter i resten av landet. Forskjellen er imidlertid ikke stor.

Figur 3.3 Andel lærlinger som er mobbet i Vestfold og øvrige lærlinger fordelt på kjønn (prosent, Lærlingundersøkelsen høsten 2013).

Dersom vi ser på situasjonen blant lærlinger viser figur 3.3 at forholdet er motsatt enn hva tilfelle er blant elever med tanke på at det er en større andel jenter enn gutter som rapporterer om mobbing. Vi ser videre at både jenter og gutter i Vestfold rapporterer mindre mobbing enn lærlinger forøvrig.

Tabell 3.5 Andel elever i VGS som har opplevd ulike typer krenkelser to til tre ganger i måneden eller mer fordelt på kjønn i Vestfold og resten av landet (prosent, Elevundersøkelsen 2013).

Hvor ofte har dette hendt med deg på skolen i dette skoleåret?	Gutt		Jente	
	Vestfold	Resten av landet	Vestfold	Resten av landet
Noen gjorde narr av eller ertet meg, slik at jeg ble lei meg	6,3	6,0	6,3	5,3
Jeg ble holdt utenfor	5,9	4,7	8,8	7,2
Noen spredte løgner om meg	4,4	4,7	5,6	5,0
Noen truet meg	2,9	2,7	1,3	1,1
Noen slo, dyttet, sparket eller holdt meg fast så jeg ble redd	1,8	1,9	0,9	0,9
Noen kommenterte utseendet mitt negativt på en måte jeg ikke likte.	5,0	4,5	5,7	4,3
Andel som har opplevd en eller flere typer krenkelser	14,4	13,3	16,6	14,2

Tabell 3.5 gir en oversikt over kjønnsforskjeller i Vestfold og resten av landet når det gjelder opplevelse av ulike typer krenkelser. Det første vi kan legge merke til at det er jentene i Vestfold som skiller seg mest ut. Samlet sett er det 2,4 prosentpoeng flere

jenter i Vestfold som oppgir at de har opplevd en eller flere typer krenkelser enn jenter i videregående skoler i resten av landet. Denne forskjellen er imidlertid ikke stor eller signifikant (Cohens $d = 0.07$). Jentene i Vestfold rapporterer særlig mer at de har blitt gjort narr av, holdt utenfor og at noen har kommentert utseende deres mer enn øvrige jenter. Guttene i Vestfold ligner på gutter i videregående skoler ellers i landet, kanskje med unntak av at de rapporterer i større grad at de blir holdt utenfor. 5,7 prosent av guttene i Vestfold rapporterer dette, mens 4,7 prosent av guttene i resten av landet gjør det samme. Heller ikke her er forskjellen stor (ikke signifikant).

Dersom vi ser på selve kjønnsforskjellene viser tabell 3.4 at de er tilnærmet lik i Vestfold som i landet for øvrig: Jenter rapporterer mer enn gutter at de blir holdt utenfor, mens gutter rapporterer mer direkte og fysiske krenkelser som å motta trusler og at noen slo, dyttet eller sparket dem slik at de ble redd.

På spørsmål om forskjeller mellom gutter og jenter når det kom til mobbing svarte noen elever at de tror jenter ekskluderer mer og stenger andre ute: *«Jenter kan være kjempestygge med hverandre»*. Imidlertid fortalte elevene ved en skole at de tror det er vanskeligere for jentene i ungdomsskolen og nedover dersom de blir holdt utenfor, for da er det ikke like vanlig som på videregående å være sammen med også guttene på skolen. Når det gjelder kjønnsforskjeller i mobbing fortalte de at det på barne- og ungdomsskolen var *«sånn at jentene snakket stygt og guttene slo. Men det er ikke sånn nå lenger, man kan faktisk settes i fengsel for å slå. Det blir mer den såkalte jentemobbingen i så fall»*. Også en annen gruppe elever påpekte at de trodde mobbing blir mer likt mellom jenter og gutter, at det ikke lenger er fysisk hos guttene, *«for det kan nå få andre konsekvenser»*. I videre diskusjoner med elevene om kjønnsforskjeller i mobbing fortalte en jentegruppe at de tror jenter er mer følsomme enn gutter, som gjør at de kan oppleve handlinger lettere som mobbing. Jenter kan være subtile, mens guttene er mere rett på. Jenter driver mer baksnakking, mens gutter ikke pleier å sladre, sa de. En lærlinggruppe fortalte at de har hørt at *«jenter som går på elektro eller snekkerfag kan bli litt knuffet med. Det starter med tull, men det blir fort ubehagelig. Også på restaurant er det sånn: De kule er sammen, de andre blir ikke invitert. Dette er noe vi har hørt»*.

Ved en av skolene var det flere rene gutteklasser. Elevene ved denne skolen opplevde at gutteklassene var mer tullede med hverandre i stilen, men de har et inntrykk av at flere later som det er greit uten at det er det. En annen elev tilknyttet denne skolen fortalte:

Det er ikke det beste klassemiljøet hos oss. Vi har ikke et klassemiljø som ved andre skoler, tror jeg. Vi har heller ikke opplevd at lærer har tatt opp det med klassemiljø eller mobbing. Kanskje bare en gang?

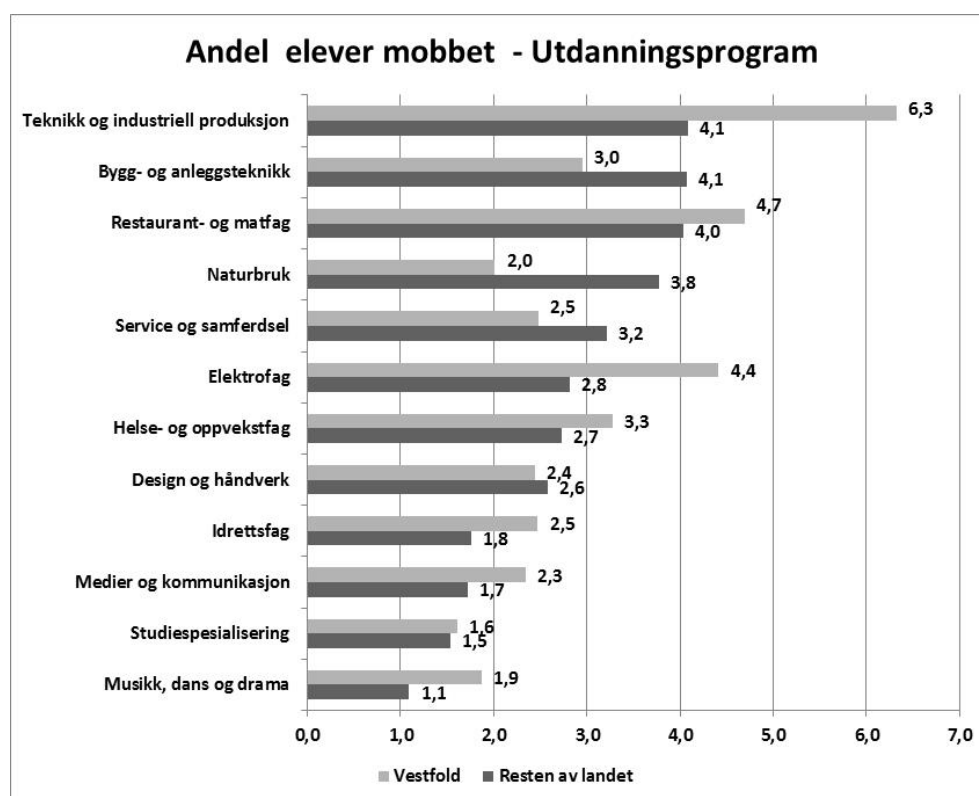
Likevel påpekte han og kompisen i intervjuet at det ikke er mobbing i klassen, men mer det at noen melder seg litt ut. Man lærer hverandre å kjenne etter år i samme klasse, så man lar hverandre være i fred, sa de.

Våre informanter forteller altså om at kjønnsforskjellene reduseres selv om det er ulike former for mobbing blant gutter og jenter. Samtidig forteller elevene at hierarkier og makt er stikkord i all mobbingen – både hos gutter og hos jenter.

Elevenes observasjon om at kjønnsforskjeller i type mobbing og krenkelser reduseres med alder, finner en støtte for i Elevundersøkelsen. Det er fremdeles slik at gutter rapporterer mer enn jenter om fysiske og direkte type krenkelser, mens jenter rapporterer mer om indirekte, relasjonelle og verbale krenkelser, men i Elevundersøkelsen 2013 (Wendelborg, Røe og Federici 2014) er kjønnsforskjellene klart større i ungdomsskolen enn i videregående skole. Flere fortalte at mobbing forandrer seg med alderen. Enkelte informanter mente at jente- og guttemobbing blir mer lik etter hvert, og det er guttene som blir mer lik jentene når det gjelder mobbing (ibid.). Dette skjer særlig når de blir større da det er sjelden at man slår til noen i videregående skole, mens dette er noe som er mer vanlig i barneskolen.

Fra å se på forskjeller i type mobbing blant gutter og jenter skal vi nå se på om det er ulikheter i forekomst av mobbing blant elever i ulike utdanningsprogram.

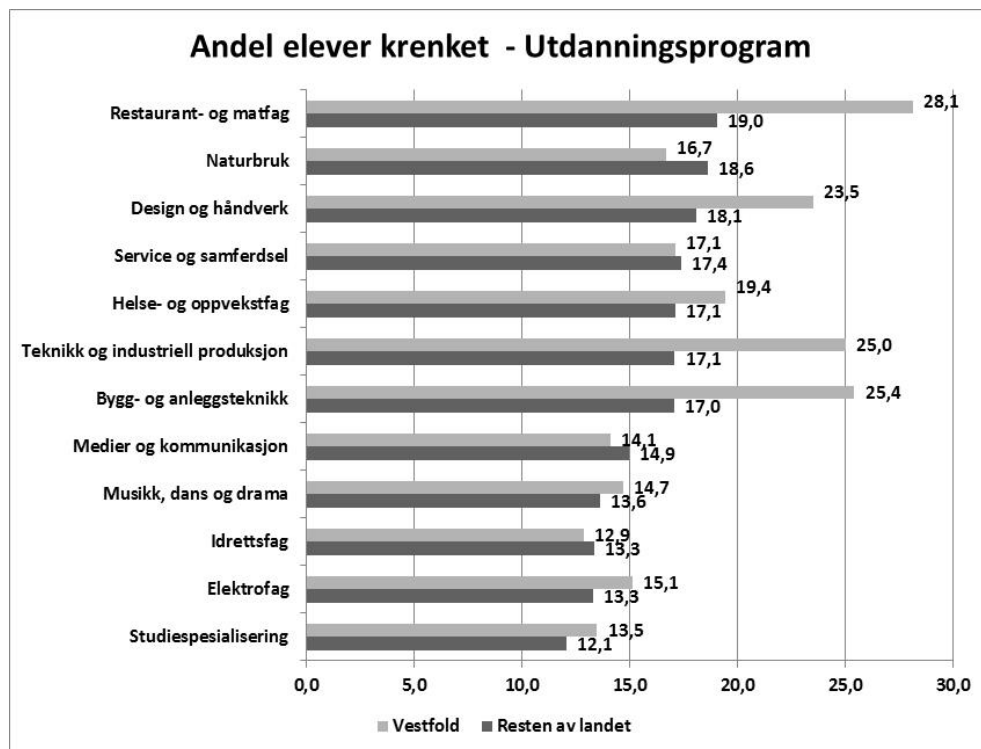
3.1.2 Forskjeller mellom utdanningsprogram

Figur 3.4 *Andel elever som er mobbet i VGS i Vestfold og resten av landet fordelt på utdanningsprogram (prosent, Elevundersøkelsen 2013).*

Figur 3.4 er sortert etter andelen som er mobbet fra størst til minst på landsbasis. Figuren viser at det er det er størst andel elever på Teknikk og industriell produksjon

som rapporterer om mobbing både på landsbasis og i Vestfold. I Vestfold rapporterer 6,3 prosent om mobbing på dette utdanningsprogrammet mot 4,1 prosent i resten av landet. Videre viser figuren at det jevnt over er samme mønsteret i Vestfold som i resten av landet. Unntaket er at det er litt flere på Elektrofag og litt færre på Naturbruk i Vestfold som rapporterer om mobbing sammenlignet med videregående elever i resten av landet. Disse forskjellene er imidlertid små. En kan også legge merke til at det er de studieforbredende programmene samt Medier og kommunikasjon som rapporterer om minst mobbing.

Figur 3.5 *Andel elever i VGS i Vestfold og resten av landet som har opplevd en eller flere krenkelser to til tre ganger i måneden eller mer fordelt på utdanningsprogram (prosent, Elevundersøkelsen 2013).*

Figur 3.5 viser andel krenkete elever i VGS fordelt på utdanningsprogram og er sortert etter utdanningsprogram på landsbasis med størst til lavest andel som har opplevd en eller flere krenkelser to til tre ganger i måneden eller mer. Det kommer fram av figuren at det er en større andel elever på Restaurant og matfag, Design og håndverk, Teknikk og industriell produksjon og Bygg og anleggsteknikk i Vestfold som rapporterer om krenkelser enn om en sammenligner med både tilsvarende utdanningsprogram i resten av landet og andre utdanningsprogram. Det er rundt en av fire elever på disse utdanningsprogrammene i Vestfold som har opplevd en eller flere krenkelser. Ellers er det ingen store forskjeller mellom elever i Vestfold og resten av landet. Videre viser figuren at det er de studieforbredende utdanningsprogrammene samt Elektrofag og Medier og kommunikasjon hvor det er lavest andel elever som har opplevd krenkelser.

I intervjuene fortalte elevene om klare skiller mellom elever på ulike utdanningsprogram. En elevgruppe fortalte:

Matfag er venner med matfag. Det er skiller, det vil si ikke blanding mellom programfag. Vi i elevrådet skal faktisk jobbe med dette framover.

Videre mente elevene at det var forskjeller innad i skolen. En elev på Elektrofag opplevde lite erting og uro. Eleven mente det handlet om at de er en liten gruppe og har et godt samhold. Dette støttes av elever fra den andre skole som fortalte at enkelte programfag blir mer sammensveiset i og med at de små grupper. Noen elever mente det var mer mobbing på påbygging til generell studiekompetanse enn på yrkesfag ved deres skole. De trodde at dette er noe som kan være generelt fordi yrkesprogram ofte har mindre grupper med elever som har de samme interessene. «*De blir én gruppe og mer like*». Ved denne skolen var påbygging til generell studiekompetanse en stor klasse og oppsamling av flere ulike elever med ulike interesser og grupperinger. En elev beskrev at det forekom rangeringer av hvem som var populære og hvem som var mindre populære elever. Slike rangeringer forekom oftest blant de eldste elevene.

Som det er vist til tidligere i denne rapporten avtar mobbing jo høyere oppe man er i videregående. Likevel kan det være faktorer som gruppestørrelse og subkulturer i grupperinger som utligner aldersfaktoren. En elev på påbygging til generell studiekompetanse (Vg3) opplevde mye uro og mobbing i sin klasse. Hun mente det kom av at dette er en stor gruppe. Det er usikkerhet om hvorvidt klassestørrelse har innvirkning på forekomst av mobbing (Roland 2007), men som elevene forteller om er det mange forhold som kan være med å forklare mobbing og krenkelser i skolen. Et hovedtrekk er likevel at mobbing reduseres i løpet av skoleløpet, men at det kan i tillegg være andre forhold som påvirker læringsmiljøet og gir grobunn for mobbing.

3.1.3 Hvem er mobberne?

Tabell 3.6 *Hvem har en blitt mobbet av, to til tre ganger i måneden eller mer, fordelt på Elever i VGS i Vestfold og resten av landet (prosent, Elevundersøkelsen 2013).*

Blir du mobbet av...	Vestfold	Resten av landet
...elever i gruppa/klassen?	2,2	2,1
... andre elever på skolen?	1,9	1,6
... en eller flere lærere?	2,1	1,8
... andre voksne på skolen?	1,2	1,1

Tabell 3.6 viser at det er nesten liken mange som opplever å bli mobbet av lærere som av medelever. Det er ingen forskjell av betydning mellom videregående elever i Vestfold og i resten av landet. Det var ingen av elevene eller lærlingene som vi intervjuet som hadde erfaring med mobbing fra lærere, men de visste om at det skjedde og hadde eksempler på det. En lærlinggruppe fortalte at de verken har opplevd eller sett mobbing fra lærere i skolen tidligere. Men de tenker at mobbing kan være å

henge ut elever ved at man snakker om ting elevene ikke vil at andre skal høre, eller å gjøre forskjell mellom elever på karakterer og prøver eller lignende. Slike ting er ikke «*veldig ålreit*», og kan oppleves både som urettferdig og som mobbing.

En elevgruppe fortalte at de heller ikke har opplevd mobbing fra lærere selv, men de har hørt fra andre medelever om tilfeller av mobbing fra lærere:

Lærere ser det kanskje ikke som mobbing, men elevene føler seg hengt ut av lærer fordi de ikke er gode i matte for eksempel. Da kan læreren være sarkastiske og bidrar til dårlig miljø. Vi kaller det mobbing, og det handler også om maktforholdet. Elever kan jo ikke være sarkastiske tilbake.

Elevene ga andre eksempler som når lærer kverulerer og trykker elevene ned istedenfor å hjelpe og støtte dem. En elev mente at det å aldri få positive tilbakemeldinger, men at alt er bare negativt, kan føles som mobbing fra lærer.

Elevene forteller at det nesten er lettere å håndtere mobbing fra lærere enn fra medelever, fordi læreren kan man klage på. Å klage på en medelev blir noe annet, det er på en måte vanskeligere, forteller en elevgruppe. En annen elevgruppe mener at det må være mye verre å bli mobbet av en lærer enn av medelever, siden man da blir mobbet av en voksen som skulle være den som har ansvaret for dem.

Lærlinger kan oppleve å bli mobbet fra «kolleger» eller sjefer, det vil si voksne i lærebedriften. Som lærlinger er de fortsatt under opplæring og Opplæringsloven gjelder på lik linje for dem som for elever i skolen. Opplæringslovens paragraf 9 a som gjelder «*rett til eit godt fysisk og psykososialt miljø som fremjar helse, trivsel og læring*» gjelder imidlertid ikke for lærlinger, da de omfattes av Arbeidsmiljøloven.

Lærlingene ga eksempler på mobbing fra voksne i lærebedrifter når man blir satt til å plukke spiker som straff dersom man har gjort noe feil. De fortalte: «*Det er kanskje ikke direkte mobbing, men man blir satt til møkkajobber*». Andre eksempler er at de i bedriften ikke tar seg tid til veiledning, eller at man får negative svar tilbake når man spør om noe.

En lærling fortalte:

Som lærling er du jo ansatt; mange forstår ikke det og de blir holdt utenfor. Da føler de seg mobbet. Man skal ikke holde folk utenfor, konstant utfrysing er mobbing.

I intervjuene diskuterte en nærmere hvem det var som ble mobber og hvem som ble mobbet. En elevgruppe påpekte at det er en rangstige og de høyere opp i rangstigen ender opp med å mobbe andre. Ofte finner man mobberne blant de med høy status. De ser at de med høy status er sammen med folk med høy status, mens de med lavere status ikke er opptatt av det.

En lærlinggruppe mente at det som kjennetegner mobbere er at de ofte har vært mobbet selv, at de ønsker status og at de prøver å oppnå noe ved å rakke ned på andre.

«Det er folk som må si noe stygt om andre for å føle seg bra». De påpekte at mobbing også kan komme av uheldige hjemmeforhold: «De har dårlig oppdragelse, mye sinne i seg og har det ofte vanskelig selv». En lærlinggruppe mente at: «Mobbing oppstår fordi noen er usikre på seg selv, de hevder seg selv. Det handler om makt». De forteller om hierarkier, og at det finnes klasser og grupper som er mer preget av hierarkier og mobbing enn andre.

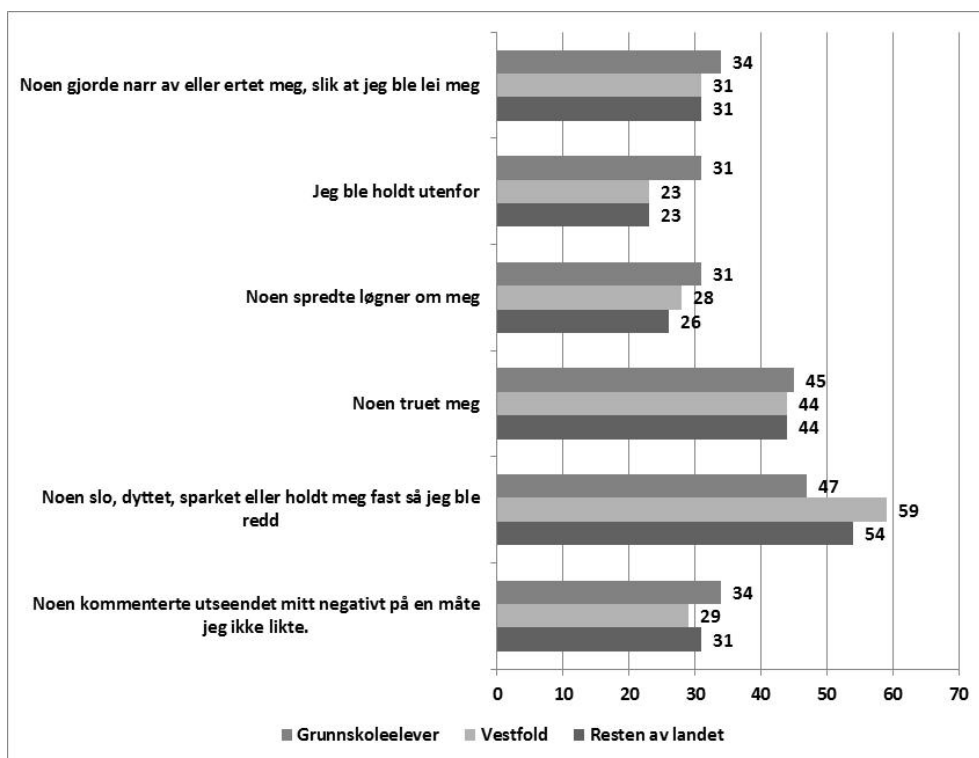
En elevgruppe tror det er veldig tilfeldig hvem som blir mobbet. Det kommer an på hvor tidlig det starter og hvilket miljø de befinner seg i. De tror at det ofte er de som ikke følger mønsteret, de som er usikre på seg selv, kanskje også de som ikke byr mye på seg selv som blir mobbet.

En annen elevgruppe tror at et mobbeoffer ofte blir sett på som svakere, har det vanskelig sosialt og de er gjerne sjenerte. En lærlinggruppe tror det har med selvsikkerhet å gjøre, mobbeofferets selvsikkerhet. Noen av de som blir mobbet tar ting mer innover seg, trodde de.

En annen gruppe mente det som kjennetegner mobbeoffer, er at de er de svake som ikke tør si fra og som ikke tør ta igjen. Noen som blir mobbet oppfatter det ikke selv. De mener at da burde andre rundt si fra om det.

3.2 Elevenes forståelse av mobbing

Vi har vist at det er langt flere elever som opplever en eller flere typer av krenkelser to til tre ganger i måneden enn elever som opplever seg som mobbet. Dette tyder på at elever skiller på det å oppleve krenkelser og mobbing. I og med at det er flest elever som rapporterer indirekte og relasjonelle negative hendelser som å bli gjort narr av, holdt utenfor og spredt løgner om seg, er det naturlig å konkludere med at elevene ikke inkluderer slike hendelser som mobbing. En alternativ konklusjon er at i og med det er mange flere elever som rapporterer om systematiske negative hendelser enn det er elever som rapporterer om mobbing, betyr det en underrapportering av mobbing. Dersom vi definerer det å oppleve systematiske krenkelser (to til tre ganger i måneden eller mer) som mobbing, betyr det en langt høyere mobbefrekvens enn det som kommer fram i spørsmålet om mobbing. Som nevnt tidligere er hovedforskjellen fra mobbspørsmålet at for at det skal være mobbing må handlingene foregå i en ubalansert maktrelasjon hvor den som blir utsatt har vanskelig for å forsvare seg. Er det dette som ligger til grunn for forskjellen mellom rapportert mobbing og rapportering av gjentatte negative hendelser/krenkelser eller er det andre forhold? Vi skal nå se nærmere på hva elevene selv mener er årsaken til disse funnene.

Figur 3.6 Andel som har opplevd krenkelsen som også oppgir at de er mobbet for elever i VGS i Vestfold og resten av landet, samt grunnskoleelever i hele landet (prosent, Elevundersøkelsen 2013).

Figur 3.6 viser at det er litt under en tredjedel av elevene i VGS i Vestfold og landet for øvrig som har opplevd å bli gjort narr av/ertet, spredt løgner om eller at utseende er kommentert negativt og som også oppgir at de er mobbet. Det er litt flere grunnskoleelever som har opplevd disse krenkelsene og som også opplever at de er mobbet. Det er 23 prosent av elever i VGS i Vestfold og resten av landet som har opplevd å bli holdt utenfor to til tre ganger i måneden og som også oppgir at de er mobbet. Tilsvarende tall for grunnskoleelever er 31 prosent. Dette kan indikere at elever i VGS anser i mindre grad det å bli holdt utenfor som mobbing enn hva grunnskoleelever gjør.

Når det gjelder å ha opplevd trusler viser figur 3.6 at 44 prosent av elevene i VGS og 45 prosent av grunnskoleelevene som har opplevd dette, også oppgir at de er mobbet. Dette tyder på at slike krenkelser blir mer oppfattet som mobbing enn de mer indirekte krenkelsene som å bli gjort narr av, spredt rykter om eller holdt utenfor. Videre ser vi at 59 prosent av elevene i VGS i Vestfold, 54 prosent av elevene i VGS i resten av landet og 47 prosent av landets grunnskoleelever som har opplevd å bli dyttet, sparke eller holdt fast, oppgir at de også er mobbet. Slike krenkelser blir særlig av elever i VGS i Vestfold opplevd som mobbing. Dette kan indikere at elever skiller mellom ulike typer negative hendelser og mobbing. Det kan se ut til at de mest fysiske aggressive krenkelsene blir av flest oppfattet som mobbing, mens mer indirekte og relasjonell og verbale krenkelser blir i mindre grad oppfattet som mobbing.

I intervjuene med elever og lærlinger ble det diskutert rundt hva som skal til for å definere atferd som mobbing. I gjennomgangen av spørsmålene om krenkelser så mente elevene at dette er absolutt mobbing, men det måtte noe mer til. En elevgruppe legger vekt på at krenkelser er noe som skjer som ikke er så alvorlig. Man kan jo oppleve å få «*stygge blikk to til tre ganger i måneden*», men da er det ikke mobbing. Det ble diskutert hvorfor en så stor andel som har svart bekreftende på å ha opplevd negative opplevelser/krenkelser, ikke oppgir at de er mobbet. Elevene mener det handler om alvorlighetsgrad, og at man kanskje har opplevd ting fra forskjellige folk, det vil si ikke gjentagelser fra en og samme person/gruppe. Samlet blir dette opplevde krenkelser, men personen selv opplever det ikke som mobbing. Videre trakk elevene fram at det kunne være vanskelig å omtale seg selv som mobbeoffer og mange derfor ville ikke krysse av for at de er mobbet, selv om de opplevde krenkelser jevnlig. Samtidig sier de at de tror folk ikke helt vet hva mobbing er: «*Det er en tåkete definisjon. Må det være Pitbullterje⁴ for å være mobbing, liksom? Det er så tåkete...*».

Ved en skole fortalte elevene at de hadde temadag om mobbing i første klasse, og de husker at skolen la vekt på tidsaspektet, at mobbing er «*erting over tid*». Skolen la vekt på at «*det andre er ikke mobbing, dere må ikke kalle det mobbing*». Elevene fortalte de forstod at det må være en grense i forhold til tid, samt om en hendelse er planlagt eller ikke, men likevel syns de det er en for streng definisjon: «*Vi får liksom ikke lov til å bruke definisjonen mobbing*». De var enige om at individet selv må definere om det er mobbing, samtidig som det må være saklig.

Wendelborg, Røe og Federici (2014) viste at elever i grunnskolen er godt drillet i definisjonen på mobbing og forskjellen på mobbing og erting. Dette er også tilfelle blant videregående elever og lærlinger i Vestfold. En lærlinggruppe fortalte at mobbing «*... det har vi lært på skolen: At det er erting, plaging, utestenging, at det er ondsinnet. Når personen ikke synes noe om det og det skjer flere ganger, da er det mobbing*». De fortalte at de ville krysset av for mobbing i Lærlingundersøkelsen dersom det var så ille at de tenkte på det hele dagen, og at det går ut over andre ting. Elevene var samstemte om at mobbing er noe som skjer over lang tid og gjerne flere ganger i uka. Av og til definerer de det mer som erting. Å bli holdt utenfor er også mobbing: «*Vi har alltid hørt at vi ikke kan kalle det for mobbing hvis det ikke har skjedd over tid*», og «*Helt siden barnehagen har vi fått vite at det og det er mobbing, mens det og det er erting*».

En elevgruppe fortalte at mobbing er når en person føler seg krenket eller fornærmet over tid. Det er negative handlinger der noen bevisst krenker andre over tid samt at det er en planlagt og bevisst handling. Elevene mente at forekomsttall fra Elevundersøkelsen er vanskelig å tolke, siden det er individuelt, men i utgangspunktet er det noe som pågår flere ganger. Elevene kaller mobbing «*en handling som setter spor*». En gruppe elever sier at «*det psykiske er like viktig som det fysiske*». En lærlinggruppe tenker mest på mobbing som noe psykisk, sånn som kommentarer og

⁴ En norsk spillefilm om mobbing fra 2005.

lignende. De mente mobbing er noe som skjer på en annens bekostning og må være gjentatte hendelser og ikke bare på tull:

Det er ikke bare ting som blir sagt, men at man faktisk ikke blir inkludert eller tatt med på ting. Det skal veldig mye til for å kalle det mobbing. Mobbing er gjentatt, du føler deg rasket ned på.

En lærlinggruppe sa at «mobbing er vel latterliggjøring, at man fryser ut og at det er over lengre tid. Det kan være å bli møtt med negativitet, baksnakking, at man er falske mot en». En elevgruppe tror det er mer grupper enn enkeltindivider som mobber: «Mobbing foregår ikke som i Simpsons, den ene pøbelen, liksom. Det er ikke sånn».

En elevgruppe diskuterte nyanser rundt krenkelser som skjer av og til og mellom enkelthendelser og mobbing og konkluderte: «Folk tar seg jo nær av det og tenker på det. Da er det jo mobbing».

Det er en tendens til at elevene skiller mellom enkelthendelser og mobbing, og det avgjørende for at det er mobbing kommer an på hyppighet og alvorlighetsgrad. Elevene og lærlingene trakk også fram at det måtte innebære at det gikk inn på en og at en tenkte på det «*hele dagen*» og gikk utover det psykiske. Noen elever pekte også på ubalanse i maktforhold, og mente at mobbing handler om makt, og ledertyper med autoritet som gjerne tar seg makt. Videre så er det en tendens i både det kvantitative og kvalitative datamaterialet at fysiske og direkte krenkelser har lettere for å bli definert som mobbing enn hva tilfellet er med indirekte og relasjonelle krenkelser. Det er usikkert om det er krenkelsene i seg selv som avgjør om det er mobbing eller ikke, eller om elevene mener at fysiske og direkte krenkelser er mer alvorlig enn andre typer krenkelser. Like fullt så er det en uoverensstemmelse mellom en relativt høy andel elever som opplever jevnlig krenkelser og en lav andel som opplever mobbing. Inntrykket en sitter igjen med, selv om elever er drillet i om hva mobbing er, er at det er noe udefinerbart med mobbing. Det er ikke bare en summering av enkelthendelser, men noe annet. Noe som er alvorligere og noe subjektivt. Det handler med andre ord også om hvordan man forstår og tar det. Når det er sagt så er det viktig å understreke at dette ikke betyr at de som opplever seg som mobbet, ikke reelt opplever mobbing..

Resultatene i denne rapporten viser at elever og lærlinger i Vestfold ikke skiller seg nevneverdig ut fra andre elever og lærlinger i landet. Selv om det er en veldig liten andel som rapporterer om mobbing viser rapporteringene om krenkelser at det er en ganske stor andel som jevnlig opplever negative hendelser som kan oppleves krenkende. Ved enkelte utdanningsprogram forteller en av fire at de har opplevd en eller flere typer krenkelser to eller tre ganger i måneden eller mer. Elevene rapporterer ikke dette som mobbing, men det kan være et viktig utgangspunkt for å arbeide videre med læringsmiljøet i skolen og hvordan en samhandler med hverandre i skolen.

4. Skolens arbeid med det psykososiale miljø

I forrige kapittel så vi på forekomsttall og elever og lærlingers forståelse av mobbing. I dette kapittelet skal vi konsentrere oss om skolens arbeid med det psykososiale miljø og faktorer som kan være viktig i skolens arbeid for å fremme et godt læringsmiljø uten krenkelser og mobbing.

Elevene vi snakket med la ulik vekt på skolens betydning for mobbing og det sosiale miljøet, men var enige om at det er forskjeller både mellom klasser, skoler og elever. En jente sa at hun så klart at skolens psykososiale miljø har mye å si:

På en videregående skole jeg gikk på før var alle sammen. Ingen var kulere enn andre. Så bytte jeg skole og på den nye skolen var det annerledes. Det var grupperinger i kantina. Det hadde med skolen å gjøre. Folk prata mye om andre. Det var ikke ålreit. Lærerne ga faen i elevene.

Enkelte av lærlingene hadde parallelle opplæringsløp i skole og lærebedrift, det vil si at de fikk opplæring både i skole og i lærebedrift. I fellesfagene som for eksempel engelsk og norsk er de sammen med andre elever fra andre program, mens programfaggruppa er deres primære klasse. De forteller at fellesaktiviteten på skolen er skidagen, ellers er det ikke andre miljøskapende aktiviteter. Disse lærlingene vet ikke hvordan det er med de andre programfagene, men det gode sosiale miljø de har mente de kommer av at de holder seg mest for seg selv. De mente at de var litt utafør det andre som skjedde på skolen, i og med at de over halvparten av tiden er i bedrift. Lærlingene opplevde å falle litt mellom to stoler hvor en ikke fikk den samme tilhørighet og samholdet på skolen som øvrige elever.

I intervjuene kom det fram at elevene var usikre på skolens rutiner i mobbesaker, om skolene var med i mobbeprogram eller lignende. Ved den ene skolen fortalte de at det ikke har vært et spesielt tema ved skolen, iallfall ikke det siste året, og eleven sier: «*Vi har ikke jobbet med det i elevrådet, heller*». Elevene ved en skole vet at det slås ned på mobbing, men de kjenner ikke til rutinene. De vet at skolen fikk en pris for noen år tilbake for godt antirasistisk arbeid. Skolen har en innvandrerklasse, og den bærer også preg av at de er sammen med hverandre «*siden de har blitt kjent med hverandre ved at de går i samme klasse. Det er naturlig, siden det generelt ikke er lett å bli kjent med andre enn de i klassen din*», fortalte de.

Ifølge Roland (2007) har ikke skolen stor innvirkning på om det foregår mobbing eller ikke. Klassen har litt innvirkning, men det er individfaktorer som spiller størst rolle. Det er derfor grunn til å være nøktern når en ser på betydningen av forebygging av mobbing på skolenivå, mener han. Elevene vi intervjuet var delvis uenige i dette, da de mente det er av stor betydning om det er rammer som tillater at mobbing kan florere eller ikke. Ungdommene mente at videregående skoler *snakker* om det psykososiale miljøet, men *gjør* ikke mye. De setter ikke inn tiltak i grupper som ikke fungerer så godt, mener de. En lærling fortalte om vanskelige år i skolen tidligere der mobbegrunn var å ha gode karakterer. De som var gode på skolen ble trampet ned av resten, fortalte han. Reaksjonen fra lærer var den gangen: «*Hei, nå må dere slutte*».

Men det er ikke nok å snakke med elever om slike ting, det går ikke over av seg selv. «*Man må sette inn tiltak*», mente han. Skolen, representert gjennom læreren, har ansvaret for å gjøre noe i slike tilfeller for å stoppe ukulturen. Elevene mente at «dropout» svært ofte har med miljøet ved skolen å gjøre, og det at de dropper ut dreier seg om at de rett og slett ikke vil på skolen. «*Mistrivsel fører til at man slutter*», mente en elev.

4.1 Om å melde fra om mobbing

Elevene og lærlingene vi intervjuet hadde mange gode innspill på årsaker til at en ikke melder fra til skolen dersom de har opplevd mobbing og eller andre negative hendelser. Et moment som kom fram var at elever eller lærlinger ikke alltid vet hvem de skal snakke med, at det kanskje ikke er klare linjer ved skolen. Noen snakker om lærere, rådgivere eller helsesøster, men at det ikke alltid var enkelt å si i fra: «*Vi ville gått til lærer og sagt fra, men ikke før du ser at det skader personen*». De mente at når man er eldre har man også mer ansvar for seg selv, og derfor er det også vanskelig å vite om andre trenger hjelp eller ikke. En annen gruppe mente at usikkerhet i forhold til om man skal si fra beror også på alvorlighetsgrad: «*En situasjon kan misforståes. Enten at det bare er tull, eller at det kan se ut som at de tuller, men så kan det hende at den ene ikke synes det er greit*».

Et annet poeng som kom opp er at elever kan være redde for konsekvensene dersom de tar det opp. De vet ikke hva som skjer med slik informasjon. «*Jeg tenker at dette er en utfordring når elevene ikke kjenner til hvilke rutiner som gjelder for mobbesaker i skolen. De vet ikke om det er noe, eller i alle fall kjenner de ikke til dem*». De er kanskje redde for å si fra, da det lett blir en sak som de ikke har kontroll over: «*Siden barneskolen får man vite at man ikke skal sladre*». De kan også være redde for å bli mobbet selv dersom de sier ifra om mobbing. En elev sa:

De kan være redde for å få det på seg, redde de sterke personlighetene. Det hadde stoppet meg, i alle fall, siden jeg bryr meg for mye om hva andre tenker.

En annen elev fortalte:

Sier du fra må du vite at det blir noe av det. Men da involveres ofte alle. Vil man «face» dem? Det er lettere at andre sier ifra, enn at den som blir mobbet sier i fra. Det å bli mobbet er tøft, og da tør man ikke å ta igjen.

Et tredje poeng var at de ikke var sikre på at lærerne og skolen ville gjøre noe med informasjonen, de ville kanskje sagt: «*Å ja, det var dumt, ja*». Men dette opplevdes som personavhengig. Elevene fortalte i intervjuene at de må ha noen å si fra til som de stoler på, og at ikke en konsekvens blir at man blir enda mer utstøtt. Ved deres skole var det rådgivere og helsesøster man kunne gå og prate med om slike ting, men de visste ikke helt hvordan det blir håndtert.

Elevene mente at lærere ved en og samme skole kan være ganske forskjellige. En elevgruppe fortalte om en lærer som har nulltoleranse i forhold til mobbing. Denne

læreren hadde sagt klart fra at dersom de mobber blir de kastet ut av skolen. Ved samme skole fortalte de om en annen lærer som når han hører om mobbing, sier: «Å, huff, det er kanskje bare litt erting», og så tas det ikke videre. Ved at lærere håndterer det så forskjellig, skapes det en usikkerhet rundt konsekvensene. Noen føler at det ikke er vits å ta det opp, fordi det ikke blir tatt videre eller gjort noe med, uansett. Eller at de rett og slett ikke vet hvem de skal melde fra til.

Lærlingene på sin side utrykte en viss usikkerhet om hvem de skulle si i fra til. En lærlinggruppe sa: «Vi kunne jo gått til fylkeskommunen, men hadde det hjulpet? De har jo plikt til å hjelpe, men...». Etterpå kom de på at de visstnok skal si fra til Opplæringskontoret. Imidlertid tilhører ikke alle lærlinger et opplæringskontor.

Lærlingene vi intervjuet kunne ikke si med sikkerhet om det hjelper å si fra eller å bytte bedrift ved mobbing. De hadde opplevd at det ikke hjalp å si fra i andre situasjoner de hadde vært i, og poengterte at i den lærebedriften de var i nå ordner det seg alltid om det er noe: «Er det noe, snakker man med personen det gjelder».

En lærlinggruppe oppsummerte på en god måte:

Mange lærere bryr seg ikke når man sier fra. Videregående lærere er veldig «laidback» og slække». Hvis det skjedde noe på skolen vår var det miljøarbeiderne man gikk til. Men det var heller ikke å ta tak i, akkurat. Det ble som regel ikke gjort noe med. På barneskolen gjør de noe med det, der tar lærerne mer ansvar. På videregående bryr de seg ikke, eller det kommer an på læreren.

De poengterte at man ved lærlingsamlinger bør snakke mer om nyansene rundt mobbing slik at lærlinger kan vite hva de skal gjøre dersom de føler seg mobbet. Det har ikke vært nok fokus på det til nå, mente de.

Elevene og lærlingene oppsummerte ulike årsaker for hvorfor en ikke melder fra om mobbing:

- Elever vil ikke ha den oppmerksomheten
- De er redd skolen ikke håndterer det på en god måte
- Ønsker ikke å være «mobbeoffer»
- De vil løse ting selv
- Det må være riktig ille før man gidder å gjøre noe med det
- Vanskelig å vite hva som er normalt
- Man kan ha dårlig erfaring med å ha sagt fra tidligere
- Opplever at det ikke er noen å si i fra til
- Har ikke nok bevis
- «Viktig at det ikke blir negative konsekvenser for personen som sier i fra»

For lærlinger er det en ny situasjon å være i og da er det ikke enkelt å si fra. Ikke like enkelt som på skolen, mente de:

- De kjenner ikke veien å gå
- De er usikker på om det er mobbing. Har jeg misforstått?
- «*Er du pyse? Man må jo tåle det, må være voksen i jobb*»
- «*Aldri kult å si at man er mobba, det er ydmykende*»
- Man begynner å ignorere det

På spørsmål om lærerens betydning eller påvirkning av det sosiale miljøet ved skolen sa en elevgruppe: «*Vi tror ikke det har så mye å si. Samtidig er alle lærerne forskjellige, og de påvirker selvsagt klassens trivsel*». De fortalte at kontaktlærere ikke tar så mye ansvar for det sosiale miljøet i klassen, for eksempel for at elevene skal bli kjent. En fortalte om en ny jente som begynte i klassen hennes i Vg2 og ingen tok ansvar for at hun skulle bli inkludert:

En ting er klassemiljøet – og en ting er venner. Jeg mener at lærere har et ansvar her. Alle blir ikke venner, men at vi har et godt klassemiljø og et godt arbeidsmiljø er viktig.

Ifølge Roland (2007) vil lærere som både viser lederskap, omsorg og respekt for elevene, virke forebyggende på mobbing. Nordahl mfl. (2012) mener å kunne dokumentere at det faktisk er lærerens arbeid som leder av klassen eller gruppen som er den enkeltfaktoren som har størst betydning for læringsmiljøet. God klasseledelse innebærer at elevene opplever læreren som en tydelig og trygg voksenperson som bidrar til elevenes motivasjon, og et rolig og trygt arbeidsmiljø. Han hevder at ved skoler hvor man finner god skoleledelse, samarbeid i personalet og enighet om pedagogiske spørsmål, finner en også lite mobbing (Nordahl 2009, i Lødding og Vibe 2010).

Mange av elevene mente imidlertid at det ofte er elever som er sosialskaperne i klassen. Disse personene er viktige for klassemiljøet, viktigere enn lærerne. Dette støtter Roland (2007) som mener at klassen påvirker læringsmiljøet til en viss grad, men at det er individfaktor hos den enkelte elev som virker sterkest.

4.2 Skolens omgivelser

Ved en skole mente elevene at det var for mye mobbing i området. Det er stort statusjag i regionen, og penger er veldig viktig:

Vestfold er veldig statusopptatt, og det begynner allerede i ungdomsskolen. Mange gruer seg til ungdomsskolen, til grupperingene og at de må være populære for å være godtatt.

Noen elever fortalte at status er viktig ved enkelte miljøer, og at russebuss er et fenomen som mange tar svært alvorlig. Dersom du ikke er med på en russebuss er du på utsiden: «*Da er du ikke noen ting*». En jente fortalte at det var tre slike i klassen hennes og de som ikke er med på dette, faller helt utenfor. Folk bruker opp imot

40 000 kroner på denne bussen hver, har hun hørt. Og det er ikke en uvanlig holdning at «pappa betaler».

En lærlinggruppe sa motsatt at betydningen av russebuss kommer an på hvilken gjeng du er med i. De sa at ja, det er kanskje viktig for mange i deres område, men absolutt ikke for alle.

Ved en annen skole fortalte elevene at det sosiale miljøet ved skolen er veldig delt:

Vi har det helt topp selv, så vi vet ikke om de andre. Men det er mange grupperinger ved skolen. Jeg tror ikke det er så mange som er utenfor ved skolen, men det er svært klikkete. For eksempel er det bestemt bordplassering i kantina, der det er en tydelig tredeling.

Samtidig mente de at det ikke er galt at folk sitter i grupper. Alle må finne seg sine venner i et hav av elever. Problemet er dersom noen ikke er en del av noen grupper og føler seg utenfor.

Elevene mente foreldreinvolvering ikke er så utbredt i videregående opplæring. Som de sa: «*Vi begynner jo tross alt å bli myndige...*». De mente det er en naturlig utvikling fram mot universitetet. Foreldre er mer tilstedeværende på barne- og ungdomsskolen, fortalte de. Lærlingene vi snakket med la vekt på at de fleste lærlingene tross alt er over 18 år, og skal foreldre involveres må de unge godkjenne at foreldre blir varslet. En annen gruppe fortalte oss at foreldrene fikk litt info i starten av videregående, men at det etter hvert ble mer og mer valgfritt. Det synes de er synd, og at det egentlig er en svakhet ved den videregående opplæringen. De uttrykte det på denne måten: «*Og blir du 18 år kan du utelukke dem. Vi hadde et skjema i forhold til kontakt med foreldre. Man må ta ansvar selv. På barneskolen er det annerledes*».

De elevene vi snakket med mente at ingen av skolene har mobbestempel, men man ser tendenser til merkelapper som «soss», «hasj», «bonde» og «fine folk» på elever som går ved de ulike skolene.

Alt i alt beskrev informantene at det er tettere oppfølging i grunnskolen enn i videregående. En elevgruppe følte at grunnskolen la et godt fundament for det sosiale miljøet blant elever, ved for eksempel å arrangere turer etc. Dette kunne videregående skole gjort mer av, mente elevene.

Samtidig fortalte elever at det er positivt med videregående:

Vi har en stor skole, det er variasjon av folk, man møter også flere mennesker med felles interesser. Jeg sier til de på ungdomsskolen at de må glede seg til videregående skole, for da møter man mange nye mennesker.

En elevgruppe pekte på at grunnskolen la et godt fundament for det sosiale miljøet, og syntes deres videregående skole fortsetter dette arbeidet gjennom kontinuerlig jobbing med verdier og strukturer for å sikre et godt psykososialt miljø. De mente at det egentlig ikke er mye skolen kunne gjort bedre, men de tenker at det kanskje kunne

vært enda mer fokus på bli-kjent-opplegg. Det er viktig å sikre seg at alle i alle fall har en person å være sammen med. «*Tenk på dem som alltid er alene?*», sa en elev.

Mange la vekt på at mobbing avtar med alderen og gjenger løses opp. Dette støtter flere studier som viser at mobbing faktisk avtar med alderen og at forholdsvis få er utsatt for langvarig mobbing (Lien og Wellander-Vatn 2013; Moen 2014). Man får mulighet til å være sammen med dem man har noe til felles med. Det er positivt at klasser splittes opp i videregående skole og man har mulighet til å finne seg nye venner, mente elevene.

5. Oppsummering av sentrale funn

Denne rapporten har belyst forekomst og forståelse av mobbing blant videregående elever og lærlinger i Vestfold. I rapporten har det kommet fram at forekomsten av mobbing blant elever og lærlinger i Vestfold er om lag det samme som nivået i resten av landet. Blant både lærlinger og elever er det 2,4 prosent som rapporterer at de er mobbet. Blant elevene er det flere gutter enn jenter som oppgir at de er mobbet, mens forholdet er motsatt blant lærlinger.

Når det gjelder opplevelser av krenkelser på skolen oppgir imidlertid en langt høyere andel elever at de har opplevd jevnlig en eller flere typer krenkelser på skolen enn det er elever som har rapportert mobbing. I Vestfold er det nærmere 16 prosent av elevene som oppgir at de har opplevd en eller flere av seks ulike typer krenkelser to eller tre ganger i måneden eller mer. I Vestfold er det flest elever som rapporterer at de jevnlig blir holdt utenfor (7,4 prosent), deretter blir gjort narr av (6,5 prosent), fått utseende kommentert negativt (5,3 prosent), spredt løgner om (5,2 prosent), mottatt trusler (2,2 prosent) og til slutt blitt slått, dyttet eller sparket (1,4 prosent). Jevnt over rapporterer en større andel av videregående elever i Vestfold om disse hendelser enn videregående elever i landet for øvrig, særlig er det en større andel i Vestfold som rapporterer at de er holdt utenfor. Det er jentene i Vestfold som skiller seg ut. Samlet sett er det 2,4 prosentpoeng flere jenter i Vestfold som oppgir at de har opplevd en eller flere typer krenkelser enn jenter i videregående skoler i resten av landet. Jentene i Vestfold rapporterer særlig mer at de har blitt gjort narr av, holdt utenfor og at noen har kommentert utseende deres mer enn øvrige jenter. Guttene i Vestfold ligner på gutter i videregående skoler ellers i landet, kanskje med unntak av at de rapporterer i større grad at de blir holdt utenfor. Forskjellene er imidlertid ikke av stor betydning.

Når det gjelder kjønnsforskjeller kommer det fram at de er tilnærmet lik i Vestfold som i landet for øvrig: Jenter rapporterer mer enn gutter at de blir holdt utenfor, mens gutter rapporterer mer direkte og fysiske krenkelser som å motta trusler og at noen slo, dyttet eller sparket dem slik at de ble redd.

I intervjuene forteller elevene om at kjønnsforskjellene i type mobbing og krenkelser reduseres med alder. Dette støttes av resultater fra Elevundersøkelsen. Gutter rapporterer mer enn jenter om fysiske og direkte typer krenkelser, mens jenter rapporterer mer om indirekte, relasjonelle og verbale krenkelser. Kjønnsforskjellene er imidlertid klart større i ungdomsskolen enn i videregående skole. Jente- og guttemobbing blir mer lik etter hvert, og det er guttene som blir mer lik jentene når det gjelder mobbing ifølge elevene. Dette skjer særlig når elevene blir større da det er sjelden at man slår til noen i videregående skole, mens dette er noe som er mer vanlig i barneskolen.

I denne rapporten kommer det fram at særlig elever på studiespesialiserende programfag rapporterer om mindre mobbing og krenkelser enn elever ved øvrige programfag. I Vestfold skiller Teknikk og industriell produksjon seg ut negativt ved at det er en relativ større andel som rapporterer om mobbing (6,3 prosent) og opplevelser

av en eller flere type krenkelser (25 prosent) enn ved øvrige programfag. Også en stor andel elever ved Restaurant- og matfag i Vestfold rapporterer om å ha opplevd en eller flere krenkelser (28,1 prosent) og mobbing (4,7 prosent). Det er en større andel elever på Restaurant og matfag, Design og håndverk, Teknikk og industriell produksjon og Bygg og anleggsteknikk i Vestfold som rapporterer om krenkelser enn om en sammenligner med både tilsvarende utdanningsprogram i resten av landet og andre utdanningsprogram.

I både Vestfold og resten av landet er det er langt flere elever som opplever en eller flere typer av krenkelser to til tre ganger i måneden enn elever som opplever seg som mobbet. Dette tyder på at elever skiller på det å oppleve krenkelser og mobbing. Våre informanter mener det også handler om alvorlighetsgrad, og at man kanskje har opplevd krenkelser fra forskjellige folk, det vil si ikke gjentakelser fra en og samme person/gruppe. Samlet blir dette opplevde krenkelser, men personen selv opplever det ikke som mobbing. En annen faktor er at elevene beskriver ofte mobbeofre som svake og som har vanskelig å forsvare seg. Dette kan i følge våre informanter lede til at det er færre som krysser av for at de er mobbet. Det kan være vanskelig å definere seg selv som mobbeoffer, og derigjennom som svak, selv om de opplevde jevnlig krenkelser.

I datamaterialet er det en tendens til at elevene skiller mellom enkelthendelser og mobbing, og det som er avgjørende for at det er mobbing er hyppighet og alvorlighetsgrad. Elevene og lærlingene trakk også fram at det måtte innebære at det gikk inn på en og at en tenkte på det «*hele dagen*» og gikk utover det psykiske. Noen elever pekte også på ubalanse i maktforhold, og mente at mobbing handler om makt, og ledertyper med autoritet som gjerne tar seg makt. Videre så er det en tendens i både det kvantitative og kvalitative datamaterialet at fysisk og direkte krenkelser har lettere for å bli definert som mobbing enn hva tilfellet er med indirekte og relasjonelle krenkelser. Selv om elevene og lærlingene er drillet i om hva mobbing er, er det noe udefinert med mobbing. Det er ikke bare en summering av enkelthendelser, men noe annet. Noe som er alvorligere og noe subjektivt. Det handler med andre ord også om hvordan man forstår og tar det. Når det er sagt så er det viktig å understreke at dette ikke betyr at de som opplever seg som mobbet, ikke reelt opplever mobbing.

Når det gjelder skolen arbeid med det psykososiale miljøet på skolen kommer det fram at elevene ofte var usikre på skolens rutiner i mobbesaker, eller om skolene var med i mobbeprogram eller lignende. Våre informanter oppgir at individfaktorer er avgjørende for mobbing, men de mener at skolens rammer kan tillate om mobbing kan florere eller ikke. Våre informanter oppgir at i videregående skoler *snakker* man om det psykososiale miljøet, men gjør ikke mye. Lærere kan være viktig for klassemiljøet og læringsmiljøet på skolen, men våre informanter mente at enkelte sentrale elever er særskilt viktige for det sosiale miljøet. Lærlingene og elevene som er intervjuet ga flere årsaker til at en ikke sa i fra til skolen om mobbing. Blant annet kom det fram at en ikke alltid vet hvem de skal snakke med, at det kanskje ikke er klare linjer ved skolen. Det kom også fram at når en går på videregående har man også mer ansvar for seg selv, og derfor er det også vanskelig å vite om andre trenger hjelp eller ikke.

Dessuten var en usikker på om skolen ville gjøre noe med informasjonen og det beror mye på hvem en sier fra til. Lærlinger uttrykte en særlig utfordring ved at de var usikre på hvem en skulle si i fra til fordi linjene er ikke like klare som i skolen.

God klasseledelse dreier seg mye om at man ser og forebygger negative konstallasjoner. Elevene som er intervjuet ønsker dette og de etterspør at negativ atferd blir slått ned på og tatt på alvor fra skolens side. Det at lærere håndterer det så forskjellig, skaper usikkerhet rundt konsekvensene og om det nytter å si ifra. Tydelighet på at negativ atferd får konsekvenser blir oppfattet som viktig og som samtlige elever ved skolen bør ha en felles forståelse om. Videre gir våre informanter uttrykk for at lærere bør være forpliktet til å følge opp dette i hver enkelt klasse. Elevene som er intervjuet mener også at lærere bør også ta et større ansvar for at elever skal integreres i klassen, ved at man legger vekt på bli-kjent-aktiviteter. Eksempler der nye elever ikke får noe oppmerksomhet fra klasseleder, er uheldig. Elever alene kan ikke ta dette ansvaret.

Elever i videregående skole blir sett på som på vei til voksenlivet. Det er positivt at de får mer og mer ansvar for egen lærling og sosialt liv med mer. Samtidig er elevene fortsatt i sårbar fase i livet og ikke voksne. Klasser blir satt sammen av mange forskjellige mennesker, der fellestrekket er alder og til en viss grad interesser. For at elever skal bli trygge på hverandre må skolen og lærere være tydelige på hva som er greit og hva som ikke er greit. Sosiale aktiviteter i gruppa er viktig for trivsel og trygghet. Ambisjonen kan ikke være at alle skal være bestevenner, men at de fungerer godt i lag både faglig og sosialt, der ingen føler seg utenfor.

Lærlinger er i en utsatt posisjon. De inntre i en ny og ukjent rolle som de opplever at de ikke alltid er forberedt på. De skal vise at de er kompetente, være en god kollega, være voksne. Å si fra om mobbing kan være ekstra vanskelig i og med at «kommandolinjene» ikke er like klare som i skolen samt at de står i fare for å ikke oppfatte seg eller bli oppfattet av kolleger som en integrert del av arbeidsmiljøet. Det kan derfor være ekstra viktig å jobbe med disse tingene og gjøre elever og lærlinger kjent med veier man går for å ta opp vanskelige tema. Det bør være lav terskel på dette, samtidig som at ungdommene i både skole og lærerbedrift må vite at de ikke risikerer at det blir verre dersom de melder fra om mobbing eller krenkelser.

REFERANSER

- Farrington, D. P. (1993). Understanding and preventing bullying. *Crime and Justice: A review of research*, 17:381-458.
- Flaatten, S.V. (2006) Mobbing i videregående skole: En analyse av fem norske undersøkelser. *Spesialpedagogikk.*, 1: 12-19.
- Flaatten, S.V. og G.Sandsleth (2005) *Bry deg! Ingen mobbing i videregående opplæring. Veileder for skolens ledelse og ansatte*. Oslo: Utdanningsdirektoratet.
- Gladden, R.M., Vivolo-Kantor, A.M., Hamburger, M.E., & Lumpkin, C.D. (2014) *Bullying Surveillance Among Youths: Uniform Definitions for Public Health and Recommended Data Elements, Version 1.0*. Atlanta, GA; National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention and U.S. Department of Education; 2014
- Lien, L. og A. Welander-Vatn (2013) Factors Associated with the Persistence og Bullying Victimization from 10th Grade to 13th Grade: A Longitudinal Study. *Clinical Practice & Epidemiology in Mental Health*. 9: 243-250.
- Lødding, B. og N. Vibe (2010). "Hvis noen forteller om mobbing..." *Utdypende undersøkelser av funn i Elevundersøkelsen om mobbing, urettferdig behandling og diskriminering*. Oslo: NIFU rapport 48/2010.
- Moen, E. (2014) *Slik stopper vi mobbing: En handbok*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nordahl, T. (2009): Materiell for helhetlig arbeid med læringsmiljøet. Publisert på Utdanningsdirektoratets hjemmeside.
- Nordahl, T., K.J. Hemmer og O. Hansen (2012) *Klasseledelse*. Oslo: Gyldendal akademiske.
- Olweus, D. (2010). Understanding and researching bullying: Some critical issues. In S. S. Jimerson, S. M. Swearer & D. L. Espelage (Eds.), *Handbook of bullying in schools: An international perspective* (pp. 9-33). New York, NY: Routledge.
- Olweus, D. (1991). Bully/victim problems among schoolchildren: basic facts and effects of a school based intervention program. I Pepler, D. J. og K. H. Rubin (red.). *The development and treatment of childhood aggression*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.
- Olweus, D. (1996). Bullying at school. Knowledge base and an effective intervention program. I Ferris C. F. og T. Grisso. (red.). *Understanding aggressive behaviour in children*. New York: The New York Academy of Sciences.
- Olweus, D. (2013). School Bullying: Development and Some Important Challenges. *Annual Review of Clinical Psychology*, 9:751-80.
- Roland, E. (2007) *Mobbingens psykologi. Hva kan skolen gjøre?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Roland, E. (1999). *School influences on bullying*. Stavanger: Rebell forlag.

Roland, E. (2003). Mobbing har økt med 70%. *Utdanning* (<http://www.utdanning.ws>).

Solberg, M. og D. Olweus (2003). Prevalence estimation of school bullying with the Olweus 'Bully/Victim Questionnaire. *Aggressive Behavior*, 29. 239-268.

Wendelborg, C., Røe, M. og Federici, R.A. (2014) *Elevundersøkelsen 2013*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.

Wendelborg, C. , Thorshaug, K. og Paulsen, V. (2014) *Lærlingundersøkelsen. Analyse av Lærlingundersøkelsen høsten 2013*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning AS

ISBN: 978-82-7570-376-5 (web)
ISBN: 978-82-7570-377-2 (trykk)

Dragvoll allé 38 B
7491 Trondheim
Norge

Tel: 73 59 63 00
Fax: 73 59 66 24

 NTNU
Samfunnsforskning AS